

ความรักระหว่างเธอ: บทวิเคราะห์วาทกรรมว่าด้วยความรักและความสัมพันธ์ของ ‘หญิงรักหญิง’¹

On Her Love: Discourse analysis of Lesbian's Love and Gender Relations

ณัททัย แสนมงคล² และ ชเนตตี ทินนาม³

Nahathai Sanmongkol and Chanettee Tinnam

Corresponding author, E-mail : nahathai.san@gmail.com

Received : May 22, 2024
Revised : September 23, 2024
Accepted : October 12, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมว่าด้วยความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์ตามแนวทางประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา ของมิเชล ฟูโกต์ ขอบเขตของการวิจัยเน้นไปที่ตัวบทสื่อไทย ที่เผยแพร่ระหว่างปี 2539-2563 ผลการศึกษาพบว่าวาทกรรมผ่านสื่ออันมีรากฐานจากค่านิยมปิตาธิปไตย บรรทัดฐานรักต่างเพศ ระบบเพศวิถีลักษณะ และความเกลียดชังคนรักเพศเดียวกัน ได้ร่วมกันกำหนดรูปแบบความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในแง่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม จึงเป็นความรักต้องห้าม ที่ผิดปกตินี้ไม่เหมาะสม ฉาบฉวย และไม่มีวันสมหวัง กระทั่งการเติบโตของสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และปัจเจกนิยมทำให้เกิดเครื่องมือเชิงวาทกรรมในการกำหนดนิยามใหม่แก่ความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในแง่ที่เป็นความรักโรแมนติกที่เป็นสิทธิตามธรรมชาติ ทว่าการผนวกตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของนิยามความรักโรแมนติกตามบรรทัดฐานรักต่างเพศก็ย้อนกลับมาบั่นทอนชีวิตคู่ของหญิงรักหญิง จนเกิดพลวัตของวาทกรรมอีกระลอกซึ่งได้รับ

อิทธิพลจากทฤษฎีควีเยอร์ ทำให้บุคคลตระหนักในภาวะเลือนไหลของตนเองที่หลุดพ้นจากรูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศภายใต้นิยามความเป็นหญิงรักหญิงที่รัดกุม

คำสำคัญ: วาทกรรม, หญิงรักหญิง, สิทธิมนุษยชน, ความหลากหลายทางเพศ, อัตลักษณ์ทางเพศ

Abstract

The research article aims to analyze discourses on lesbian's love and gender relationships. The research used an analytical framework based on Michel Foucault's genealogical approach. The scope of the research focuses on Thai media texts first published between 1996 and 2020. The results show that media discourses are shaped by the power and knowledge that promote patriarchy, heterosexuality, gender binary, and homophobia. They constructed the love and gender relationships of those with the lesbian gender identity as hostile to society. It is forbidden love that

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาแนวปฏิบัติจริยธรรมสื่อจากการวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในสื่อไทย ตามแนวทางวงศาวิทยาของมิเชล ฟูโกต์” ของ ณัททัย แสนมงคล ซึ่ง อาจารย์ ดร.ชเนตตี ทินนาม เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้รับการประเมินผลการสอบวิทยานิพนธ์ในระดับดีมาก

^{2,3} คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University

is unusual, inappropriate, superficial and unrequited. At the same time, the context of the growth of the human rights movement for democracy and individualism, it has become a discourse tool for usurping power to redefine the love and gender relations of lesbian as a beautiful and fulfilling romantic love that is a natural right. Nonetheless, the inclusion into the definition of heterosexual romantic love, came back to undermine the relationship of women who love women. This tension creates another wave of discourse dynamic influenced by Queer theory. Individuals are aware of their gender-fluid and can seek space to maintain their own identity without being subject to a strict definition of lesbianism.

Keywords: Discourse, Lesbian, Human Rights, Gender Diversity, Gender Identity

บทนำ

ธงชัย วินิจจะกูล (2557, น.426-430) ได้แสดงทัศนะต่อวรรณกรรมเรื่อง 1984 ของจอร์จ ออร์เวล (George Orwell) ฉบับแปลและตีพิมพ์ภาษาไทย ปี 2557 วิเคราะห์ความรักของตัวละครจูเลียและวินสตัน ที่กลายเป็นอาชญากรรมในสังคมเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จอำนาจนิยมของนครโอซันเนีย ธงชัย วินิจจะกูล อภิปรายว่ามนุษย์นั้นมีสองด้าน คือด้านที่มนุษย์ขึ้นตรงต่อส่วนรวมดำเนินตามครรลองที่สังคมกำหนดเพื่อรักษาเสถียรภาพของสังคม และอีกด้าน มนุษย์เป็นปัจเจกภาวะผู้มีเสรีภาพเพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองในแง่มุมมองที่สร้างสรรค์แตกต่างออกไป ดังนั้น “ความรัก” ของตัวละครจูเลียและวินสตันซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากเสรีภาพและความเป็นปัจเจกภาพของคนทั้งสอง จึงมีศักยภาพในการเพาะเนื้ออ่อนของวิญญาณขบถซึ่งท้าทายอำนาจหลัก บทวิจารณ์ของธงชัย วินิจจะกูล ทำให้ตระหนักว่าความรักไม่ได้เป็นเพียงมิติส่วนตัวแต่ยังเกี่ยวพันกับมิติการเมืองที่อาจอ้างหรือท้าทายอำนาจในสังคม ด้วยทัศนะนี้อาจกล่าวได้ว่าความรักของมนุษย์มักตกเป็นเป้าของการควบคุมและบงการโดยอำนาจเพื่อรักษาเสถียรภาพของอำนาจ ส่วนความรักที่อยู่นอกบริตติการของอำนาจ ก็ถูกจัดการโดยกลไกของอำนาจ เช่น ทำให้กลายเป็นอาชญากรรมที่ยอมรับไม่ได้ เป็นการละเมิดศีลธรรมอันดีงาม กระทั่งเป็นความมอดุญญต่อบิดามารดาหรือบรรพบุรุษ ผู้ปฏิบัติตามระบบธรรมเนียมนี้มาช้านาน

เรื่องราวของการกำจัด กีดกัน และขัดขวางความรักที่อยู่นอกบริตติการของอำนาจ ยังปรากฏอยู่จริงในบริบทสังคมที่ออร์เวลเขียนถึง ซึ่งก็คือสังคมที่ปกครองโดยระบอบเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จอำนาจนิยมของพรรคนาซีเยอรมันย้อนไปในปี 1933 หลังจากที่พรรคนาซีเข้ายึดครองเยอรมันได้พบหลักฐานจำนวนมากที่ชี้ให้เห็นถึงการพยายามกำจัดและปราบปรามความรักที่สังคมมองว่าผิดปกติ นั่นคือความรักของคนผู้รักเพศเดียวกัน ดังพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว มีการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 175 กระจายไปสู่การตั้งข้อหาทางอาญา จับกุม และตัดสินโทษบุคคลที่รักเพศเดียวกัน นอกจากนี้ สถานที่ สิ่งพิมพ์ องค์การของกลุ่มผู้รักเพศเดียวกันถูกกวาดล้าง บาร์ของกลุ่มชายรักชายถูกสั่งปิด รวมถึงบาร์ของหญิงรักหญิงด้วยเช่นกัน (Lavie, 2021; Whisnant, 2016)

กล่าวได้ว่าความรักของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ นับเป็นอีกรูปแบบของความรักที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากอำนาจที่มุ่งหมายบงการมิติอารมณ์ ความรู้สึก และความสัมพันธ์ทางเพศของผู้คน ครั้งหนึ่งความรักรูปแบบนี้ถูกทำให้กลายเป็นสิ่งผิดศีลธรรมโดยอาศัยอำนาจจารีตของสังคมบรรทัดฐานรักต่างเพศ จนนำไปสู่สังคมที่เกลียดกลัวคนรักเพศเดียวกัน และทำให้ความรักรูปแบบนี้ตกเป็นเป้าของความรุนแรง เช่น ไม่มีกฎหมายคุ้มครองรองรับ มีการสร้างอคติและการตีตรา การกลั่นแกล้ง ล้อเลียน ล่วงโทษ เขียนตี ปาหิน และประหารชีวิตคู่รักเพศเดียวกันในบางสังคม (Griffin, D'Errico, Harro, & Schiff, 2007, p.196) ความรักรูปแบบนี้ยังถูกทำให้กลายเป็นสิ่งผิดปกติโดยอาศัยความรู้ทางจิตวิทยา ดังเห็นได้จาก ในปี ค.ศ. 1952 สมาคมจิตวิเคราะห์อเมริกัน (American Psychiatric Association: APA) ได้จัดพิมพ์หนังสือ The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder (DSM-I) ใช้เป็นคู่มือวินิจฉัยความผิดปกติทางจิตโดยสมาคมจิตเวชศาสตร์สหรัฐอเมริกา และถูกใช้อย่างยิ่งโดยแพทย์ นักวิจัย ผู้ผลิตยาทางจิตเวช ในสหรัฐอเมริกาและอีกหลายประเทศทั่วโลก ระบุให้ “การรักเพศเดียวกัน (homosexual)” เป็นลักษณะของความเบี่ยงเบนทางเพศ (sexual deviation) จนกระทั่งต่อมาในปี 1973 สมาคมฯ จึงได้ถอดถอนการวินิจฉัย “รักเพศเดียวกัน” ออกจากคู่มือ (Drescher, 2015) อย่างไรก็ตาม การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส HIV และการเพิ่มจำนวนผู้ป่วยโรคเอดส์ (AIDS) ในทศวรรษ 1980 ซึ่งผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยส่วนหนึ่งเป็นบุคคลผู้รักเพศเดียวกัน ก็ยังคงซ้ำเติมตลอดจนขยายความรู้สึกต่อต้านและเกลียดกลัวกลุ่มคนผู้รักเพศเดียวกันในโลกตะวันตก (O'Hare, Williams, & Ezoviski, 1996)

เลสเบี้ยนหรือหญิงรักหญิงก็เป็นอีกกลุ่มที่ต้องเผชิญกับความเกลียดกลัวจากสังคมเช่นกัน มีคำที่ใช้ระบุความเกลียดกลัวหญิงรักหญิงนี้ว่า “เลสโบโฟเบีย” (lesbophobia) ความเกลียดกลัวหญิงรักหญิงสะท้อนถึงสังคมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อทั้งผู้หญิงและผู้รักเพศเดียวกัน ความเกลียดกลัวหญิงรักหญิงอาจปรากฏได้ในหลายรูปแบบ ทั้งการปฏิเสธ การมีอคติ การเลือกปฏิบัติ และการล่วงละเมิดต่อกลุ่ม คู่รัก และปัจเจกที่เป็นผู้หญิงซึ่งรักเพศเดียวกัน การแสดงออกถึงความเกลียดชังนี้ ยังเชื่อมโยงอยู่กับแนวคิดที่มาจากบรรทัดฐานรักต่างเพศ ซึ่งมักกีดกันให้ความสัมพันธ์ทางเพศในรูปแบบอื่นกลายเป็นสิ่งผิดปกติ และเป็นสิ่งต้องห้าม (Keats, 2016, p. 82) ทั้งยังส่งผลกระทบต่อและบั่นทอนความสัมพันธ์และชีวิตคู่ของหญิงรักหญิง (สุมาลี โตกทอง, 2549; อาทิตยา อาษา, 2562)

ท่ามกลางความเกลียดกลัวคนรักเพศเดียวกันในสังคมที่ทวีความเข้มข้น ในที่สุดได้สร้างแรงกดดันจนนำไปสู่การรวมตัวของกลุ่มผู้รักเพศเดียวกันเพื่อสร้างการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เช่น การก่อตั้งมูลนิธิไดอาน่าขึ้นในปี 1953 ณ เมืองฮุสตัน รัฐเท็กซัส ในฐานะองค์กรเคลื่อนไหวเพื่อกลุ่มคนผู้รักเพศเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันยังคงดำเนินกิจการอย่างต่อเนื่องยาวนานในสหรัฐอเมริกา (The Diana Foundation, 2024) มีการก่อตั้งกลุ่ม The Daughters of Bilitis (DOB) เมื่อปี 1955 ณ ซานฟรานซิสโกในฐานะกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของหญิงรักหญิง (Faderman, 1991) มีการก่อตั้งของพื้นที่การสื่อสารสำหรับผู้รักเพศเดียวกัน เช่น การเปิดตัวนิตยสารเยอรมัน Die Freundin (Friedrich Radszuweit) ในปี 1924 เพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารเกี่ยวกับหญิงรักหญิง (Tamagne, 2006) อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางบริบทที่สังคมความเกลียดกลัวคนรักเพศเดียวกันยังคุกรุ่น บางครั้งนำไปสู่การปะทะและความรุนแรงทางกายภาพ ดังที่เคยเกิดขึ้นในเหตุจลาจล ในปี 1969 ณ สโตนวอลล์ อินน์ (Stonewall Inn) อันเป็นบาร์ของกลุ่มชายรักชายในย่านกรีนวิชวิลเลจ เมืองนิวยอร์ก เหตุจลาจลเกิดขึ้นเมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าตรวจค้นสถานประกอบการและจับกุมผู้ใช้บริการ รวมถึงมีการใช้ความรุนแรง โดยอ้างว่ากลุ่มคนเหล่านี้มีพฤติกรรมที่ไร้ระเบียบ ความรุนแรงดังกล่าวได้กลายเป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้เกิดการเคลื่อนไหวและแสดงจุดยืนอย่างจริงจังของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของกลุ่มบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ และจุดประกายไปสู่การเดินขบวน Gay Liberation Day และ LGBT Pride ครั้งแรกในนครนิวยอร์ก (Jenkins, 2019)

ประเทศไทยก็เป็นพื้นที่สำคัญที่มีความขัดแย้งในเรื่องเพศ ดังพบว่ามี การเผยแพร่ของอคติ การตีตราแ่

ลบ และความเกลียดชังคนรักเพศเดียวกันอย่างรุนแรงในช่วงทศวรรษ 2520-2530 ที่มีแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส HIV จนนำไปสู่การรวมตัวของกลุ่มการเคลื่อนไหวด้านเพศ เช่น กลุ่มอาสาสมัครชมรมเส้นทางสีรุ้ง ซึ่งต่อมาได้ก่อตั้งเป็นสมาคมฟ้าสีรุ้งแห่งประเทศไทย เพื่อให้ความรู้ในการป้องกันการติดเชื้อและนำเสนอภาพลักษณ์ที่หลากหลายของกลุ่มชายรักชาย นอกจากอคติและการตีตราแล้ว ผู้รักเพศเดียวกันในสังคมไทยยังต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติทางเพศ ดังเห็นได้ชัดในกรณีสถาบันราชภัฏเคยออกระเบียบระบุมิให้นักเรียนผู้มี “พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ” เข้าเรียนในสถาบัน เพราะเกรงว่าจะนำไปสู่การเลียนแบบพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมในเด็กและเยาวชน จนทำให้เกิดการการก่อกวนครั้งใหญ่ในพื้นที่สาธารณะในช่วงปี 2539-2540 และกลุ่มอาจารย์ ก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่ก่อตัวอย่างเป็นทางการในช่วงเวลานี้ ในฐานะองค์กรเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของหญิงรักหญิง (Jackson, 2011)

สำหรับทศวรรษปัจจุบัน การก่อกวนเรื่องสิทธิทางเพศ และความหลากหลายทางเพศกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่นานาชาติให้ความสำคัญ สื่อต่าง ๆ เริ่มเผยแพร่เนื้อหาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความเคารพในความแตกต่างหลากหลาย แทนที่จะมุ่งผลิตซ้ำความเกลียดชัง ดังเช่น ภาพยนตร์ Denish Girls ที่นำเสนอให้สังคมได้เข้าใจกระบวนการเงื่อนไขการเปิดเผยอัตลักษณ์ทางเพศของคนข้ามเพศ (นัฐพงษ์ สัมมาวงศ์ และ ปรียาภรณ์ เจริญบุตร, 2565) การเคลื่อนไหวเพื่อความหลากหลายทางเพศยังได้มุ่งหน้าไปสู่การผลักดันกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิในการก่อตั้งครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกัน เช่นเดียวกับในประเทศไทย (ทีมข่าวไทยพีบีเอส, 2563, 8 กรกฎาคม) บรรยายากาศการสนทนาเรื่องความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย เริ่มแผ่ขยายอย่างกว้างขวางจากการเคลื่อนไหวทางสิทธิมนุษยชนในพื้นที่สังคมนครเมืองไปสู่พื้นที่วัฒนธรรมประชานิยมมากขึ้น ชาวไทยผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์จำนวนมากได้ร่วมรณรงค์ประดับธงสีรุ้งในรูปโปรไฟล์เพชฌัญเพื่อแสดงตัวว่าสนับสนุนความหลากหลายทางเพศ (Dewey, 2015, June 30) สื่อต่าง ๆ ในวงการบินเริ่มนำเสนอละครความรักของตัวละครเพศเดียวกันที่ตกหลุมรักกัน และละครเหล่านี้ก็ประสบความสำเร็จด้านรายได้และความนิยม (ทีมข่าวไทยพีบีเอส, 2560, 4 พฤษภาคม)

อย่างไรก็ดี แม้สังคมไทยได้พัฒนาจนระดับที่เชื่อว่ามีพื้นที่ให้สิทธิ และการยอมรับความหลากหลายทางเพศอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยมีสื่อจำนวนมากที่ถูกนำเสนอเพื่อสร้างความเข้าใจในความหลากหลายทางเพศ

เช่น ภาพยนตร์ “รักแห่งสยาม” (2550) ภาพยนตร์ “อะเก๋า” (2551) แต่ไม่อาจจะเลยได้ว่าอคติและความไม่เข้าใจในสังคมยังคงดำรงอยู่และบ่งชี้ให้เห็นผ่านวาทกรรมต่าง ๆ ที่ไหลเวียนในพื้นที่การสื่อสาร งานวิจัยส่วนหนึ่งพบว่าละครที่นำเสนอความรักของบุคคลผู้รักเพศเดียวกันจำนวนมากมิได้นำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้องในสังคม ทั้งยังกลับกลายเป็นการผลิตซ้ำอคติ ภาพเหมารวม และความรุนแรงทางเพศ (ธนายุทธ สุภากรธรรณยา, 2565; ปณตสิริจิตราภรณ์, 2566) เช่นเดียวกับที่ละครโทรทัศน์ซึ่งนำเสนออคติต่อผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงก็ได้รับการผลิตซ้ำอีกครั้ง เช่น ละครโทรทัศน์ “รากแก้ว” (จางหยิ่ง และ จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ, 2566) ขณะที่ฉากในละครซีรีส์ไทยที่นำเสนอภาพการแสดงออกของความรักระหว่างตัวละคร “หญิงรักหญิง” กลับถูกเซ็นเซอร์ด้วยข้อหาว่ามีแนวโน้มที่จะผิดต่อศีลธรรมอันดี (ทีมข่าวเดลินิวส์, 2564, 3 กุมภาพันธ์; กันตพงศ์ เชี่ยวพิมลพร, 2564)

ปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หากแต่เป็นผลจากการทำงานของวาทกรรม อำนาจและความรู้ที่แฝงตัวในพลวัตของสังคมและมีการตัดสินเชิงคุณค่าต่าง ๆ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534, น. 22) มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) นักคิดหลังโครงสร้างนิยมได้เสนอว่าวาทกรรม อำนาจและความรู้ จัดจำแนกและบงการควบคุมเรือนร่างของมนุษย์ และก่อร่างตัวตนทางเพศที่หลากหลายให้กลายเป็นองค์ประธานและวัตถุของอำนาจ ตามทัศนะนี้รูปแบบความรักและความสัมพันธ์ทางเพศจึงไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพัง แต่เกิดขึ้นภายใต้กฎเกณฑ์ของความรู้ต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งได้สถาปนาความเป็นจริงเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คน และกำหนดบทบาทของผู้คนในความสัมพันธ์นั้น พร้อมชักนำให้ผู้คนดำเนินตามครรลองที่กำหนดไว้แล้ว กฎเกณฑ์เหล่านี้ถูกส้าทับให้เป็นความจริงยิ่งขึ้นด้วยการสร้าง “วาทกรรม” เกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์ทางเพศขึ้นมา

ทัศนะนี้ได้เปิดทางไปสู่การวิพากษ์โครงสร้างของวาทกรรม อำนาจ และความรู้ ที่สร้างความไม่เป็นธรรมและการเลือกปฏิบัติ ทั้งยังอำพรางตัวเองในพื้นที่การสื่อสารของสังคม การวิเคราะห์วาทกรรมที่ไหลเวียนในพื้นที่การสื่อสารจึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความรู้เท่าทันกลไกของอำนาจและความรู้ในสังคม ซึ่งสถาปนาความเป็นจริงเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คน กำหนดบทบาทของผู้คนผ่านวาทกรรม ปลูกฝังยังลึกกลงไปในสำนึกร่วมของผู้คนในสังคม และทำให้ยึดถือปฏิบัติตามราวกับเป็นความจริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น บทความวิจัยนี้จะคลี่คลายให้เห็นลักษณะ

ของวาทกรรมด้วยความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ซึ่งปรากฏผ่านสื่อต่าง ๆ โดยเริ่มการศึกษาในตัวบทสื่อไทยที่เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่อัตลักษณ์แห่งความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิงได้ก่อรูปขึ้นมาและเผชิญกับการตอบโต้อย่างกว้างขวางในพื้นที่ของสื่อสาธารณะ จนถึงปี พ.ศ. 2563 เพื่อสร้างความตระหนักว่าวาทกรรมเหล่านี้มิได้เป็นไปโดยธรรมชาติ แต่แฝงเร้นไปด้วยมิติของอำนาจที่ไม่เป็นธรรมที่ฝังอยู่ในระบบคิดต่าง ๆ ในสังคม ผู้วิจัยหวังว่าผลการศึกษาคจะเป็นเครื่องมือเริ่มต้นแก่นักนิเทศศาสตร์ให้มีแนวทางสำหรับการทบทวน ตรวจสอบตนเอง รู้เท่าทันต่ออำนาจ และมีแนวทางในการผลิตสื่อสร้างสรรค์ที่ข้ามพ้นอคติและความเกลียดชังไปสู่เคารพอัตลักษณ์ทางเพศที่แตกต่างหลากหลาย และส่งเสริมสิทธิและคุณค่าให้แก่ของผู้มีความหลากหลายทางเพศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมว่าด้วยความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงจากสื่อไทยระหว่างปี 2539 - 2563

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทความวิจัยนี้ได้ทบทวนโน้ตทัศน์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โมนทัศน์ว่าด้วยเรื่องเพศในฐานะวาทกรรมและสิ่งประกอบสร้าง และมนทัศน์เกี่ยวกับหญิงรักหญิงและสถานการณ์ของหญิงรักหญิงในสังคมไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มนทัศน์ว่าด้วยเรื่องเพศในฐานะวาทกรรมและสิ่งประกอบสร้าง

มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) นักคิดหลังโครงสร้างนิยมได้ว่าวาทกรรม อำนาจและความรู้ ไม่เพียงจัดจำแนกและบงการควบคุมเรือนร่างของมนุษย์ โดยการแบ่งมนุษย์เป็นเพศต่าง ๆ แต่ผลลัพธ์ที่ตามมาจากกลไกอำนาจที่ต้องการควบคุมในเรื่องเพศนี้ได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของตัวตนทางเพศที่หลากหลายในฐานะวัตถุและองค์ประธานของอำนาจ ในงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ เรื่อง History of Sexuality (Foucault, 1978) ฟูกูต์ได้ชี้ให้เห็นเงื่อนไขของประวัติศาสตร์ยุโรปในศตวรรษที่ 18 ที่เกิดการพัฒนาคำรู้ทางวิทยาศาสตร์และการปกครองที่มุ่งเข้าควบคุมชีวิตของพลเมือง ชีวิตทางเพศของพลเมืองกลายเป็นวัตถุสำคัญในการวินิจฉัยพิจารณา เพื่อให้สามารถควบคุมเรื่องเพศของมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพขึ้น โดยมีศูนย์กลางวาทกรรมต่าง ๆ เช่น การแพทย์ จิตเวช ตัวตนทางเพศที่หลากหลายจึงเกิดขึ้นโดยเป็นผลผลิตมาจากอำนาจและความรู้ของศาสตร์สมัย

ใหม่ในฐานะอัตบุคคล (subjectification) ที่อยู่ภายใต้การสำรวจตรวจสอบ (objectification) เพื่อจัดหมวดหมู่สายพันธุ์ที่ผิดปกติ

นอกจากนี้ อีกนักคิดคนสำคัญที่จะช่วยในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางเพศในฐานะสิ่งที่ถูกประกอบสร้างจากวาทกรรม คือ จูดิธ บัทเลอร์ (Judith Butler) ผู้เขียนงานเรื่อง Gender Trouble (Butler, 1990) และ Bodies That Matter (Butler, 1993) อันเน้นย้ำให้เห็นว่าเพศภาวะคือกระบวนการที่ผู้คนดำเนินชีวิตทางเพศและกำหนดอัตลักษณ์ทางเพศของตน แต่กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เป็นการเลือกโดยอิสระ หากแต่มีเงื่อนไขข้อจำกัด มุมมองเหล่านี้ได้นำทางไปสู่ทฤษฎีเควียร์ (Queer Theory) ที่สนใจวิพากษ์ระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) อันเป็นระบบคิดที่ทำให้สังคมรับรู้เพศของมนุษย์โดยแบ่งเป็นสองเพศที่ตรงกันข้ามกัน (gender binary) และวิพากษ์บรรทัดฐานรักต่างเพศ (heteronormativity) ซึ่งถือเป็นผลพวงสำคัญของระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามทางเพศ เนื่องจากทัศนะเหล่านี้มาพร้อมกับการกีดกันและผลักดันคนที่รักเพศเดียวกันให้กลายเป็นชายขอบของสังคม (Warner, 1993; 1998)

การพิจารณาเรื่องเพศในฐานะสิ่งประกอบสร้างนี้ เป็นเสมือนการเตือนให้มนุษย์ตระหนักว่า เพศมิใช่สิ่งที่มีต้นกำเนิดดั้งเดิมแท้จริง มิได้เป็นแก่นสารถาวรที่แท้จริงในตัวเอง มิได้หยุดนิ่งตายตัว มิได้สิ่งที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ แต่ถูกสร้าง ผลิตซ้ำ สร้างใหม่ หรือ ปรับเปลี่ยนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่ได้แยกขาดจากอำนาจและความรู้ของเครือข่ายปฏิบัติการของสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันวิชาการ สถาบันการแพทย์ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันสื่อมวลชน บทบาทจะอาศัยทัศนะนี้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่ารูปแบบความรักและความสัมพันธ์ทางเพศจึงไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพัง แต่เกิดขึ้นภายใต้กฎเกณฑ์ของความรู้ต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งได้สถาปนาความเป็นจริงเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คน และกำหนดบทบาทของผู้คนในความสัมพันธ์นั้น พร้อมชักนำให้ผู้คนดำเนินตามครรลองที่กำหนดไว้แล้ว

มโนทัศน์เกี่ยวกับหญิงรักหญิงและสถานการณ์ของหญิงรักหญิงในสังคมไทย

ความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงในสังคมไทย มีแง่มุมอันละเอียดอ่อน ที่แสดงถึงความจำเพาะเจาะจงทางวัฒนธรรม คำศัพท์ที่ใช้อธิบายถึงอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในสังคมไทย ส่วนใหญ่มักเป็นคำศัพท์ที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น “ทอม” “ดี้” “เลสเบี้ยน” แม้ว่าจะมีหลักฐานแสดงให้เห็นความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงอยู่บ้างใน

ทางประวัติศาสตร์ไทย เช่น “การเล่นเพื่อน” แต่ไม่อาจด่วนสรุปได้ว่าอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีรากเหง้าหรือเป็นวิวัฒนาการสายตรงมาจากอดีต อัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะถูกจำกัดกรอบเพื่อสร้างนิยามและการจัดจำแนกประเภทได้อย่างตายตัว ผู้หญิงสามารถเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางเพศได้ตลอดทั้งชีวิต ยากที่จะมีป้ายกำกับที่แน่ชัด (สุไลพร ชลวิไล, 2555, 29)

งานวิชาการเชิงประวัติศาสตร์ ได้เผยให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในสังคมไทยนั้น เพิ่งก่อรูปขึ้นในศตวรรษที่ 20 พร้อมกับวาทกรรมและอำนาจในโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะวาทกรรมที่มีฐานคิดจากแนวคิดจิตวิเคราะห์ ซึ่งมองว่าผู้รักเพศเดียวกันเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบน (นฤพนธ์ ด่วงวิเศษ, 2560) ดังเห็นได้จากวารสารทางการแพทย์ที่ระบุถึงการรักเพศเดียวกันในฐานะปัญหาความผิดปกติทางเพศ (สมโภชน์ สุขวัฒนา, 2516) และงานศึกษาทางจิตวิทยาที่มุ่งค้นหาปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบน รวมถึงแสวงหาแนวทางที่จะป้องกัน แก้ไขและรักษาไม่ให้เกิดความเบี่ยงเบน (ผกา สัตยธรรม, 2516)

แรงกดดันจากวาทกรรมจากแนวคิดจิตวิเคราะห์มองว่าผู้รักเพศเดียวกันเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนนี้ ทำให้กลุ่มอัญจรีได้ก่อตัวขึ้นในฐานะองค์กรสตรีนิยม-เลสเบี้ยนอย่างไม่เป็นทางการในปี พ.ศ.2529 ในฐานะองค์กรทางการเมืองที่มุ่งท้าทายทัศนคติเชิงลบและนโยบายที่กีดกันกลุ่มคนเพศเดียวกัน อัญจรีได้พยายามรณรงค์คำศัพท์อื่น ๆ เพื่อใช้เรียกความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงที่ไม่สะท้อนข้อความว่าเป็นชายและหญิง เช่น “อัญจรี” ที่แปลว่า “แนวทางที่แตกต่าง” (Enteen, 2007, 258) และ “หญิงรักหญิง” เพื่อมุ่งแสดงความเป็นผู้หญิงร่วมกันมากกว่าการขบเน้นความแตกต่างทางเพศ (Sinnott, 2011, 209) การเคลื่อนไหวครั้งสำคัญของอัญจรีเกิดขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2539 จนถึงปี พ.ศ. 2540 เมื่ออัญจรีได้ออกมาคัดค้านสภาสถาบันราชภัฏเรื่องการออกระเบียบห้ามไม่ให้นักศึกษาที่เป็นผู้มีความเบี่ยงเบนทางเพศเข้าเรียนในสถาบัน (สุไลพร ชลวิไล, 2562)

ปัญหาร่วมที่หญิงรักหญิงในสังคมไทยต้องเผชิญมักเป็นผลมาจากบรรทัดฐานรักต่างเพศและกรอบของเพศภาวะที่ผู้หญิงมักถูกคาดหวังและได้รับแรงกดดันให้แสดงบทบาทตามเพศภาวะของผู้หญิง ตัวตนของหญิงรักหญิงจึงไม่สามารถแสดงตัวออกมาได้ อีกทั้งความหมายที่แฝงเร้นของการเป็นหญิงรักหญิงนั้น มีนัยท้าทายอำนาจของผู้ชายในระบบปิตาธิปไตย และท้าทายกรอบที่ถูกขีดให้ผู้หญิงต้อง

แสดงบทบาทความเป็นเมียและแม่ จึงทำให้หญิงรักหญิงถูกประทับตราว่าเป็นผู้ผิดปกติ และนำไปสู่ความชอบธรรมในความรุนแรงต่อหญิงรักหญิง เช่น การกดขี่ให้โดดเดี่ยว และรู้สึกหมดคุณค่าในตนเอง การบังคับให้แต่งงานกับผู้ชาย การถูกตีตราโดยสื่อมวลชน การถูกเลือกปฏิบัติจากสถาบันการศึกษา กฎหมาย ศาสนา และสถาบันวิชาชีพ (จริยวรรณ จันทรแดง, ณรัตน์ สมสวัสดิ์, & สุขพาพร ภาณิต, 2545)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเหล่านี้กลับยังไม่ได้นำมาพิจารณาอย่างเป็นระบบ ดังพบว่าการศึกษที่เกี่ยวข้องกับหญิงรักหญิงทั้งโดยทั่วไปและในบริบทสังคมไทยนั้นหายากยิ่ง อันสะท้อนโครงสร้างปิตาธิปไตยยังมีส่วนทำให้งานวิชาการ งานประวัติศาสตร์ บันทึกต่าง ๆ มุ่งเน้นเล่าเรื่องราวที่ผู้ชายเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่เรื่องเพศของผู้หญิงไม่ใช่สิ่งสำคัญพอที่จะได้รับการบันทึกในสังคม หรือถูกทำให้กลายเป็นเรื่องเหนียมอายที่ไม่จำเป็นต้องพูดถึง งานวิจัยครั้งนี้จึงเป็นหนึ่งในกระบวนการเคลื่อนไหวทางวาทกรรม เพื่อเผยให้เห็นตัวตนที่ถูกตีตราด้วยอคติ และตีแผ่ให้เห็นกลไกของอำนาจและความรู้ที่สร้างวาทกรรมบิดเบือนความเป็นจริงเกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิง จนสังคมมองไม่เห็นเงื่อนไขที่เป็นจริงที่หญิงรักหญิงต้องเผชิญอยู่ การเปิดเผยโฉมหน้าของอำนาจและความรู้นี้ ยังเป็นการฉวยใช้อำนาจเพื่อเปิดพื้นที่ให้แก่วาทกรรมและความรู้ใหม่ ๆ ในการเข้าใจความรักและความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงมากขึ้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้อาศัยระเบียบวิธีวิจัยที่มีพื้นฐานจากญาณวิทยาหลังสมัยใหม่ โดยใช้แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วิทยา (genealogy) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ฟูโกต์ได้นำแนวทางวงศ์วิทยานี้มาปรับใช้ในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ระเบียบวินัยและเพศวิถี ในงานเขียน 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง Discipline and Punish: The Birth of the Prison (Foucault, 1977) และ The History of Sexuality Volume 1: An Introduction (Foucault, 1978) วงศ์วิทยาให้ความสนใจกลไกของความรู้และอำนาจที่ทำให้อัตบุคคลกลายเป็นองค์ประธาน (subjectification) และวัตถุ (objectification) ของความรู้และอำนาจที่วานั้น สำหรับฟูโกต์แล้ว อำนาจเป็นสถานการณ์เชิงกลยุทธ์ที่ทำงานในเชิงสร้างสรรค์เพื่อผลิตความรู้ วาทกรรม และความจริงเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ความจริงเกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิง โดยร่องรอยของความรู้และอำนาจนั้น จะแสดงให้เห็นผ่านวาทกรรมที่ไหลเวียนในพื้นที่การสื่อสารของสังคม ดังนั้น การศึกษาแบบวงศ์วิทยาจึงต้องอาศัยทั้งการวิเคราะห์ถ้อยแถลงใน

ตัวบทต่าง ๆ เพื่อแกะรอยวาทกรรม (discourse analysis) และต้องอาศัยการวิเคราะห์อำนาจ (power analysis) ที่อยู่เบื้องหลังวาทกรรม ซึ่งปะทะประสานกัน สลับสับเปลี่ยน และแทนที่กันในพลวัตทางประวัติศาสตร์

สำหรับวาทกรรมที่ผู้วิจัยสนใจวิเคราะห์นั้น เป็นวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิง โดยวาทกรรมในที่นี้คือกฎเกณฑ์ การรับรู้ ความเข้าใจร่วม มาตรฐาน ที่แสดงออกผ่านภาษา เช่น การเลือกใช้คำ การผูกโยงเรื่อง การสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละคร แล้วส่งผลต่อการตัดสินใจคุณค่าต่อสิ่งที่ป็นวัตถุของวาทกรรม

งานวิจัยใช้สื่อไทยเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในการสืบหาวาทกรรมความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร นวนิยาย ละครโทรทัศน์และซีรีส์ ภาพยนตร์ เว็บไซต์สื่ออาชีพและสื่อทางเลือก รวมถึงรายการป๊อปปูล่า การศึกษาพื้นที่ทั้งหมดของการสื่อสารนี้ โดยไม่มุ่งเน้นไปที่ตัวบทของผู้เขียนคนเดียวคนหนึ่ง และประเภทสื่อใดสื่อหนึ่ง จะช่วยมิให้ผู้ศึกษาติดกับดักแนวคิดเกี่ยวกับความต่อเนื่องเป็นเอกภาพของวาทกรรม และช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเห็นความสัมพันธ์ที่แท้จริงของวาทกรรมกับพลวัตของความรู้และอำนาจในแต่ละช่วงเวลา (Foucault, 1972, 21-30)

ผู้วิจัยอาศัยแหล่งข้อมูลจากปริมณฑลทางการสื่อสารต่าง ๆ ที่เผยแพร่ในช่วงเวลา พ.ศ.2539-2563 ได้แก่ 1) หนังสือพิมพ์ ผู้วิจัยเลือกหนังสือพิมพ์รายวันที่นำเสนอประเภทข่าวทั่วไป จำนวน 9 หัว และใช้ฐานข้อมูลหนังสือพิมพ์ News Center ในการค้นหาข่าวหรือบทความข่าวในหนังสือพิมพ์และในเว็บไซต์ข่าวของหัวหนังสือพิมพ์นั้น ๆ โดยอาศัยคำสำคัญ (keywords) เช่น คำว่า “หญิงรักหญิง” “เลสเบี้ยน” “หญิงรักเพศเดียวกัน” ในการค้นหาและคัดกรองชิ้นข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์ 2) ละครโทรทัศน์ ผู้วิจัยเลือกจากละครที่มีตัวละครหญิงรักหญิงทั้งที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนและที่คลุมเครือ จำนวน 67 เรื่อง 3) ภาพยนตร์ ผู้วิจัยเลือกจากภาพยนตร์ซึ่งปรากฏตัวละครหญิงรักหญิงทั้งที่แสดงอย่างชัดเจนและที่คลุมเครือ จำนวน 61 เรื่อง 4) รายการโทรทัศน์ทางโทรทัศน์และรายการโทรทัศน์ออนไลน์ ผู้วิจัยเลือกจากรายการที่มีการพูดถึงหรือปรากฏตัวละครหญิงรักหญิงในรายการ โดยเลือกเฉพาะรายการที่มีบันทึกให้สามารถรับชมย้อนหลังได้ จำนวน 40 ตอน 5) เว็บไซต์สื่อทางเลือก ผู้วิจัยเลือกจากสื่อที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคดิจิทัล (digital native) จำนวน 6 เว็บไซต์ โดยอาศัยคำสำคัญ (keywords) เช่น คำว่า “หญิงรักหญิง” “เลสเบี้ยน” “หญิงรักเพศเดียวกัน”

ในการค้นหาและคัดกรองบทความที่เกี่ยวข้องกับหญิงรักหญิง 6) นวนิยาย ผู้วิจัยเลือกนวนิยายที่ค้นหาได้ในสำนักหอสมุดแห่งชาติและมีเนื้อหาระบุนหรืออ้างอิงถึงตัวละครหญิงรักหญิง รวมถึงนวนิยายชายตี 5 อันดับแรกของสำนักพิมพ์สะพาน และนวนิยายประเภท“Girl Love/Yuri” จากเว็บไซต์ “MebMarket” ที่มีเรตติ้งสูงสุด 5 อันดับแรก รวมทั้งหมด จำนวน 31 เรื่อง 7) สิ่งพิมพ์เฉพาะของหญิงรักหญิง เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าตัวบทในสื่อกระแสหลักที่เกี่ยวข้องกับหญิงรักหญิงมีจำนวนค่อนข้างน้อยและแทบจะไม่มีตัวบทสื่อที่แสดงวาทกรรมที่มาจากหญิงรักหญิงเลย ผู้วิจัยจึงเพิ่มเติมสิ่งพิมพ์ประเภทนิตยสาร วารสาร และจดหมายข่าวสำหรับกลุ่มผู้อ่านหญิงรักหญิง ที่อยู่ในคลังข้อมูลของสมาคมฟ้าสีรุ้ง รวมทั้งหมดจำนวน 35 ฉบับ

การวิจัยกำหนดขอบเขตในช่วง พ.ศ.2539-2563 โดยปี พ.ศ. 2539 เป็นหมุดหมายสำคัญที่มีการก่อตัวของกลุ่ม“อัญจารี” ซึ่งได้สร้างปรากฏการณ์ถกเถียงแสดงความคิดเห็นในประเด็นความหลากหลายทางเพศอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ด้วยการออกมาคัดค้านสภาสถาบันราชภัฏเรื่องการออกระเบียบห้ามไม่ให้นักศึกษาที่เป็นผู้มีความเบี่ยงเบนทางเพศเข้าเรียนในสถาบันของ ขอบเขตการศึกษาสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2563 ตลอดขอบเขตของช่วงเวลา 25 ปี นี้ นับว่าเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานเพียงพอจะได้เห็นพลวัตของวาทกรรม ท่ามกลางพลวัตของสังคมและสื่อ เช่น การที่สื่ออินเทอร์เน็ตเริ่มขยายตัวจนเฟื่องฟู การที่แรงปรารถนาทางเพศของผู้คนแสดงออกผ่านสื่อใหม่เหล่านี้ การเกิดเว็บไซต์กระตุ้/เว็บบอร์ด ที่เป็นชุมชนออนไลน์ของเพศภาวะและเพศวิถีที่แตกต่างหลากหลาย การเกิดนวนิยายออนไลน์ซึ่งถ่ายทอดเรื่องราวทางเพศของผู้คนที่เลื่อนไหลจำนวนนับพันนับหมื่นเรื่อง และการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของผู้มีความหลากหลายทางเพศที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

สำหรับคำว่า “อัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง” ในงานวิจัยนี้ มีความหมายแบบกว้างเพื่อรวมถึงเพศภาวะและเพศวิถีของผู้หญิงที่ตั้งคู่ดู รักใคร่ ชอบพอกับผู้หญิงด้วยกันเอง ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้งานวิจัยผลิตซ้ำแนวคิดสาระทางเพศ หญิงรักหญิงในงานวิจัยนี้จึงถูกนิยามในฐานะพื้นที่ของความคลุมเครือและหลากหลาย โดยครอบคลุมผู้หญิงที่มีวิถีความพึงพอใจทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ การแสดงออกทางเพศภาวะ และคุณลักษณะทางเพศ หลากหลายโดยไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกัน และอาจจะระบุนิยามตัวเองว่าเป็น “ผู้หญิง” “ผู้ชาย” “เลสเบี้ยน” “ทอม” “ดี” “นินโบนารี” “ควีรี่” “แซฟฟีก” หรืออื่นใดก็ตาม

ผลการวิจัย

ความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิงนั้น เต็มไปด้วยพลวัต และร่องรอยของการปะทะช่วงชิงระหว่างความรู้และวาทกรรมต่าง ผลการศึกษาจะแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมผ่านสื่อ ได้ร่วมกันกำหนดรูปแบบความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ดังนี้

ความรักที่เป็นปฏิบัติต่อสังคม : วิปริต เป็นเพียงกระแสแฟชั่น และความหลงผิด

ย้อนกลับไปนับแต่ทศวรรษ 2500 ตัวตนและความสัมพันธ์ของคู่รักหญิงรักหญิงที่ปรากฏบนพื้นที่การสื่อสารมักถูกนำเสนอผ่านวาทกรรมที่ผลิตซ้ำว่าตัวตนและความสัมพันธ์ของคู่รักหญิงรักหญิงเป็นสิ่งผิดปกติ แปลกประหลาด วาทกรรมนี้มีที่มาจากความรู้ทางจิตวิเคราะห์ในศตวรรษ 19 โดยอิทธิพลจากทฤษฎีของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ที่ป่งชี้ว่าความสัมพันธ์ของคู่รักเพศเดียวกันเป็นสิ่งผิดปกติและไม่เป็นธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น นวนิยายเรื่องเงาพระจันทร์ ของโสภาค สุวรรณ ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2524 มีบทสนทนากล่าวถึงตัวละครหญิงรักหญิงว่า “พาดินะ มีความวิปริตทางใจ”

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นปีที่เกิดวิวาทะสาธารณะเรื่องสถาบันราชภัฏไม่รับ “ผู้เบี่ยงเบนทางเพศ” เข้าเรียนครู การศึกษาตัวบทการสื่อสารยังคงพบเห็นร่องรอยของวาทกรรมดังกล่าว นวนิยาย ภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ขณะนั้นมักจะถ่ายทอดความรักของหญิงรักหญิงที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรม เต็มไปด้วยการใช้ความรุนแรง อันเกิดจากความผิดปกติทางอารมณ์ รวมถึงการเป็นผู้หมกมุ่นในเรื่องเพศ เช่น ภาพยนตร์เรื่อง “ผีคนเป็น” (2549) เล่าเรื่องราวของหมอที่ฆาตรกรรมคนรักเพราะความหึงหวง หนังสือพิมพ์ยังคงมีการใช้คำคุณศัพท์ที่สื่อถึงความผิดปกติ แปลกประหลาดเพื่ออธิบายความรักของหญิงรักหญิง เช่น คำว่า “ชนลูก” “สยอง” “ของแปลก” “ผิดธรรมชาติ” “อุจาดตา” ยกตัวอย่างจากกระแสข่าวบันเทิงในช่วงปี 2552 เมื่อปัญญา วรรตระกูล (ต๊อบ) ซึ่งเป็นนักธุรกิจ และ สุมณฑ์รัตน์ ฉายา (ปิ๋ม) ซึ่งเป็นนางแบบและนักแสดงสาวที่มีชื่อเสียง ได้ประกาศแต่งงานกัน หนังสือพิมพ์หลายฉบับต่างโหมกระแสประเด็นนี้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี รายการสนทนาพูดคุยต่างรับเชิญทั้งคู่ไปร่วมพูดคุย มีการใช้ภาษาที่สื่อถึงความแปลกประหลาดผิดธรรมชาติเพื่อนิยามความสัมพันธ์ของคู่รักในเนื้อความของสื่อมวลชนเหล่านั้น เช่น “ปาดิอบคงจะรักหนักถึงถอยรถอดีตป้ายแดงให้ขับ เพื่อเป็นการพิสูจน์ความรักแบบผิดธรรมชาติ” (ทีมข่าวบางกอกทูเดย์, 2553, 2 มกราคม) ขณะเดียวกันจนถึงทุกวันนี้ คำว่า

“ฮือฮา” ยังคงเป็นคำที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งในพาดหัวข่าว เนื้อหาข่าว หัวข้อข่าว เมื่อมีการเขียนข่าวการแต่งงานของคู่รักหญิงรักหญิง คำว่า “ฮือฮา” เป็นการใช้ภาษาที่สื่อถึงว่าการแต่งงานของหญิงรักหญิงเป็นสิ่งแปลกประหลาด ชวนให้สังคมเกิดความสนใจและสงสัย เช่น “ฮือฮา! สาวหล่อ กภาพสินธุ์ หอบเงิน 3 แสน แต่งสาวอุดร” (ทีมข่าวบ้านเมืองออนไลน์, 2562, 10 พฤศจิกายน) “ฮือฮา! สาวหล่อจัดเต็มสินสอด 10 หมื่น ทอง 10 บาท ยกขบวนขันหมากขอวิวาห์แฟนสาว” (ทีมข่าวบ้านเมืองออนไลน์, 2563, 18 มกราคม)

วาทกรรมผ่านสื่อในช่วงเวลาเดียวกันยังแสดงให้เห็นถึงกลไกของความรู้และอำนาจที่ทำงานโดยลดทอนความรักของหญิงรักหญิงให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง เช่น เป็นความสัมพันธ์ที่หวังผลประโยชน์ เป็นเพียงฉันทาคความใคร่ที่ไม่จริงจังยั่งยืน เป็นเพียงกระแสแฟชั่นเพียงฉาบฉวยชั่วคราวชั่วคราว เมื่อดารานักแสดงในวงการบันเทิงไทยเริ่มแสดงออกว่ารักผู้หญิงด้วยกัน หรือเปิดตัวคู่รักหญิงรักหญิงมากขึ้น หน้าข่าวต่าง ๆ มักตอบรับด้วยการใช้ภาษาราวกับว่าทั้งหมดเป็นเพียงปรากฏการณ์ตามกระแส และดูราวกับว่ากระแสนั้นเป็นภัยคุกคามจากภายนอก โดยเฉพาะจากตะวันตก อย่างไรก็ตาม ในทางกลับกัน ความรู้สึกว่าเป็นกระแส ได้ทำให้มีความสงสัยใคร่รู้ว่าทำไมปรากฏการณ์นี้จึงเกิดขึ้น สื่อมวลชนจึงเริ่มเปิดพื้นที่ให้คู่รักหญิงรักหญิงได้ออกมาบอกเล่าประสบการณ์ มีการสัมภาษณ์คู่รักหญิงรักหญิง สาเหตุที่ทำไมไปคบหาดูใจกับเพศเดียวกัน รวมถึงความสุขในชีวิตคู่ ถึงกระนั้นก็ยังมีความพยายามอธิบายเพื่อตอกย้ำว่าความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงไม่มีอยู่จริง เช่น การอธิบายว่าความรักของหญิงรักหญิงเป็นเพียงอาการแก้เหงา การประชดชีวิต ประชดรักที่ผิดหวังจากผู้ชาย ดังเห็นได้จากการพาดหัวข่าวและนำเสนอข่าวกรณีดารานักแสดงมีความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิง หัวข่าวเหล่านี้มักเขียนด้วยการทักท้วงว่าเป็นเพราะผิดหวังจากรักครั้งก่อน เช่น “ผู้ชายไม่รักดี ! เมียงควงทอมแก้เหงา” (ทีมข่าวเดลินิวส์, 2548, 15 มีนาคม) มีการตอกย้ำว่าเป็นเพียงประเด็นการมีเพศสัมพันธ์ที่ฉาบฉวย ความต้องการสนองอาการรักสนุกอยากลองของแปลกใหม่ อยากเสพผสมความสุขทางเพศเพียงเท่านั้น มากกว่าจะเป็นความรักที่ลึกซึ้ง ดังมีการใช้คำว่า “ดีจัง” หรือ “ดนตรีไทย” เพื่อล้อเลียนรูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ซึ่งเห็นได้จากการใช้ภาษาล้อเลียนในหัวข้อข่าวต่าง ๆ เช่น “หญิงคบหญิงเสียงดังเริ่มบรรเลง” (ทีมข่าวผู้จัดการรายวัน 360 องศา, 2552, 19 สิงหาคม) “เทรนด์ใหม่ 2012 หญิง+หญิง = ดึงครอง เมือง...!” (ทีมข่าวไทยรัฐออนไลน์, 2555, 19 กันยายน)

วาทกรรมผ่านสื่อเหล่านี้ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คน

ในสังคมต่อหญิงรักหญิง หญิงรักหญิงกลายเป็นสิ่งปฏิบัติที่ต่อเสถียรภาพของสังคมและเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม การรับรู้เห็นได้จากสถานการณ์สำคัญในช่วงปี 2540 เมื่อสภาสถาบันราชภัฏ (สรภ.) ขณะนั้นได้ประกาศไม่ให้นักศึกษาที่มี “พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ” เข้าเรียนวิชาครู จนทำให้เกิดวิวาทะในสังคมไทย ความกังวลที่สังคมมีต่อผู้รักเพศเดียวกันยังสะท้อนผ่านรายการ “ถึงลูกถึงคน” ซึ่งดำเนินรายการโดย “สรยุทธ สุทธิจินดา” และออกอากาศวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2547 รายการได้เชิญแขกรับเชิญ “อำภา ภูษิต” มาออกรายการ เธอได้ระบายความคับข้องใจในความสัมพันธ์กับสามีและบอกเล่าข้อดีในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงรักหญิงที่ให้ความรู้สึกเสมือนเพื่อนกัน เข้าอกเข้าใจ เป็นที่ปรึกษา และสามารถระบายความในใจได้อย่างเต็มที่ เนื้อหารายการดังกล่าวสร้างกระแส “ทอล์ก ออฟ เดอะ ทาวน์” ในสังคม นักเขียนคอลัมน์ต่าง ๆ ได้แสดงข้อวิพากษ์วิจารณ์ “ความไม่เหมาะสม” ของรายการในการนำเสนอเนื้อหาความรักระหว่างหญิงรักหญิงในสังคม โดยหยิบยก “เรื่องเพศของเด็ก” เป็นข้ออ้างว่าอาจทำให้เกิด “พฤติกรรมการเลียนแบบ” ค่านิยมความรักที่ “ผิดธรรมชาติ” ดังข้อความว่า “เรื่องราวแบบนี้ไม่ควรเอามาพูดคุยก่อนทางโทรทัศน์ ควรตั้งวงสนทนาในสถานที่ที่เหมาะสม เพราะบุตรหลานรวมไปถึงเยาวชนคนรุ่นใหม่กำลังนั่งชมอยู่ทางบ้าน คุณคิดว่ามันเหมาะสมแล้วหรือครับ!... เป็นการกระตุ้นให้เด็ก ๆ เห็นค่าความรักแบบผิดธรรมชาติ โดยไม่ได้บอกว่าสิ่งเหล่านั้นถูกหรือผิดอย่างไร” (วิภาวดี, 2547, 24 กุมภาพันธ์)

สถานการณ์เหล่านี้สะท้อนกลไกของบรรทัดฐานรักต่างเพศ ระบบเพศวิถีลักษณะ ความเกลียดกลัวคนรักเพศเดียวกัน และค่านิยมชายเป็นใหญ่ในสังคม ซึ่งท้ายที่สุดยังได้สร้างอุปสรรคบนทอนชีวิตคู่ของหญิงรักหญิง ดังพบว่าคู่รักหญิงรักหญิงบางส่วนไม่สามารถประคับประคองความสัมพันธ์ได้แรงกดดันดังกล่าว ตัวอย่างเช่น คู่รักหญิงรักหญิงในวงการบันเทิง ปรีชา หนาวิวัฒน์ (เดียร์) และ อลิส คริสติน ที่คบหาดูใจกันมาถึง 4 ปี ได้ให้สัมภาษณ์ว่าสุดท้ายแล้วก็ตัดสินใจจบความสัมพันธ์ เพราะ “ทนไม่ไหวกับเสียงวิพากษ์วิจารณ์” (ทีมข่าวคมชัดลึก, 2547, 17 พฤษภาคม) สถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าคู่รักหญิงรักหญิงบางคู่ไม่สามารถสมหวังกันได้ หรือความสัมพันธ์ล้มเหลว ไม่ใช่เพราะไม่ได้รักกัน แต่เป็นเพราะสังคมไม่ยอมรับ

แรงกดดันทางสังคมทำให้เกิดการสร้างวาทกรรมที่ว่าความรักประเภทนี้เป็น “ความรักต้องห้าม” “ความรักที่ไม่มีวันสมหวัง” หรือ “ความรักที่เป็นไปไม่ได้” วาทกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นทั่วไปในเรื่องเล่าประสบการณ์ความรักที่ปรากฏ

ญในคอลัมน์ปริกษาปัญหาความรัก มักระบุถึงความรู้สึกทุกขใจในความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิง สุดท้ายแล้วคู่รักหญิงรักหญิงก็ต้องตัดสินใจยุติความสัมพันธ์กับคนรัก และกลับไปใช้ชีวิตคู่กับผู้ชายตามที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง เช่น จดหมายระบายในคอลัมน์เสพสมปมสม ของหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันที่ 18 พฤษภาคม 2545 บอกเล่าความไม่สมหวังในรักว่า “เดี๋ยวนี้เรายังเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน แม้ดิฉันจะมีสามีเป็นผู้ชายแล้วก็ตาม คำว่าเพื่อนรัก เพื่อนแท้เรายังมีให้กัน ดิฉันแต่งงานก็เพราะเพื่อนหญิงดิฉันขอร้องอยากให้แต่งเพราะผู้ชายคนนี้เป็นคนดี เขาอยากให้ดิฉันมีครอบครัวที่อบอุ่นสมบูรณ์” เรื่องเล่าโศกนาฏกรรมทำนองนี้ยังคงถูกผลิตซ้ำจนถึงปัจจุบัน ดังเช่นละครซีรีส์ “Club Friday The Series รักล้ำเส้น” (2562) เล่าเรื่องราวความรักของ “บุหงา” หญิงวัยกลางคนที่ไม่มีความสุขในชีวิตคู่กับสามี และ “ธาร” ว่าที่ลูกสะใภ้ ความรักของทั้งสองกลายเป็นความรักที่ผิดที่ผิดทาง แม้จะมอบความสุข แต่ก็ผิดครรลอง เรื่องราวจบลงด้วยการที่ความรักของทั้งสองคนต้องสิ้นสุด บุหงาต้องเลือกกลับไปใช้ชีวิตเป็นแม่และเมียในครอบครัวที่ปกติดั้งเดิม วาทกรรมจำพวก “ไม่มีรักที่แท้จริงในกลุ่มคนที่รักเพศเดียวกัน” ยังได้บ่อนทำลายความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักหญิงรักหญิง ทำให้คู่รักมักขาดความไว้วางใจจากกัน ไม่เพียงเท่านั้น วาทกรรมที่ว่าความรักของหญิงรักหญิงเป็นเพียงความสัมพันธ์ฉาบฉวย ยังก่อให้เกิดความเชื่อว่าหากหญิงรักหญิงค้นพบความสุขในการเพศสัมพันธ์กับผู้ชายก็จะสามารถเลิกมีความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงได้ ถือเป็นการผลิตซ้ำว่าทกรรมอันตรายที่หลายครั้งได้นำไปสู่ความรุนแรงทางเพศอย่าง “แก้มอม-ชอมดี” “นิ้วเย็น ๆ” หรือจะสู้อุ่นอุ่น ๆ” และ “เปลี่ยนใจทอม”

ความรักนิยามใหม่ : สิทธิที่จะรัก ความรักทั้งดงาม

ขณะที่งานเขียนของฟูโกต์ (Foucault, 1978) ชี้ให้เห็นแง่มุมที่น่าสนใจของอำนาจประการหนึ่งคือ ขณะที่อำนาจทำให้อัตบุคคคลกลายเป็นวัตถุของวาทกรรม อำนาจก็ยังทำให้อัตบุคคคลกลายเป็นองค์ประธานของวาทกรรมด้วยเช่นกัน ขณะเดียวกัน ที่ใดซึ่งมีอำนาจที่นั่นก็ย่อมมีการต่อต้านด้วยเช่นกัน แต่การต่อต้านก็ไม่ได้หลุดพ้นไปจากข่ายใยของอำนาจ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ค้นพบผลการศึกษาค้นคว้าเดียวกันว่ากลไกของความรู้และอำนาจที่สร้างผลกระทบต่อคู่รักหญิงรักหญิงไม่ได้ดำรงอยู่โดยปราศจากการท้าทายโดยสิ้นเชิง ในทางกลับกัน กลไกของความรู้และอำนาจยังได้ทำให้หญิงรักหญิงก่อตัวเป็นองค์ประธานที่ตระหนักรู้ในตัวเอง และแสวงหาเครื่องมือทางวาทกรรมในพื้นที่สังคมการเมืองช่วยทำให้ความรักที่สวยงามและสมหวังของคู่รักหญิงรักหญิง สามารถสถาปนาว่าเป็นความจริงได้ด้วยเช่นกัน การ

เคลื่อนไหวที่เห็นได้ชัดเจนนี้อาจเกิดขึ้นในบริบทสังคมการเมืองช่วงทศวรรษ 2530-2540 หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 นำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ที่กล่าวได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวไทยมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา องค์การพัฒนาเอกชนที่มุ่งเน้นประเด็นทางสังคมที่หลากหลายในประเทศไทยได้เติบโตมากขึ้นในยุคสมัยนี้ เช่นเดียวกับกลุ่มอัญจรีได้ก่อตัวขึ้นในฐานะองค์กรสตรีนิยม-หญิงรักหญิงอย่างไม่เป็นทางการในปี พ.ศ.2529 (Sinnott, 2011, น.207) มีการรณรงค์เปลี่ยนมาใช้คำศัพท์ “หญิงรักหญิง” แทนที่คำว่า “เลสเบี้ยน” หรือ “ทอม” และ “ดี้” เพื่อมุ่งแสดงความเป็นผู้หญิงร่วมกันมากกว่าการขบเน้นความแตกต่างทางเพศ (Sinnott, 2011, 209) บทบาทสำคัญแรก ๆ ของอัญจรีคือคราวที่ “กลุ่มอัญจรี” ร่วมกับกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิทางเพศ ได้ออกมาคัดค้านสภาสถาบันราชภัฏเรื่องการออกระเบียบห้ามไม่ให้นักศึกษาที่เป็นผู้มีความเสี่ยงเบนทางเพศเข้าเรียนในสถาบันในช่วงปลายปี พ.ศ. 2539 นับเป็นช่วงเวลาที่ยุทธวิธีหญิงได้ปรากฏตัวเด่นในพื้นที่สังคมการเมืองอย่างเป็นทางการ (สุไลพร ชลวิไล, 2562)

ด้วยบทบาทของอัญจรี ความรักของหญิงรักหญิงถูกหยิบยกมาพูดในพื้นที่สังคมการเมืองยิ่งขึ้น โดยเฉพาะแง่มุมของ “สิทธิมนุษยชน” เพื่ออธิบายว่าความรักของกลุ่มผู้รักเพศเดียวกันเป็นความจริงสากลตามธรรมชาติ เป็นเรื่องปกติธรรมดา เป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นสิทธิส่วนบุคคลที่จะต้องได้รับการรับรองทางกฎหมาย สถานการณ์นี้ยังเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทของโลกในทศวรรษ 2550 ที่มีการเคลื่อนไหวในหลายประเทศทั่วโลกเพื่อผลักดันกฎหมายที่รับรองการสมรสของคู่รักเพศเดียวกัน เช่นเดียวกับในสหรัฐอเมริกา ซึ่งบารัก โอบามา ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวสุนทรพจน์เพื่อประกาศความสำเร็จของกฎหมายการสมรสระหว่างคู่รักเพศเดียวกัน ด้วยวลีที่ว่า “ความรักคือความรัก” หลังจากศาลฎีกาประกาศให้การแต่งงานของเพศเดียวกันเป็นสิ่งที่ชอบธรรมตามกฎหมาย ในวันที่ 26 มิถุนายน 2558 (NBC News, 2015, June 25) และส่งผลสะท้อนให้เกิดการสนทนาพูดคุยอย่างกว้างขวางในสังคมไทยเกี่ยวกับการร่างพระราชบัญญัติที่รับรองการสมรสของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างถูกกฎหมายในสังคมไทย บรรยายทางสังคมในช่วงเวลานี้ได้นำไปสู่กระแสการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ย้อนกลับถึงสาเหตุเชิงโครงสร้างสถาบันและกฎหมายที่สร้างโศกนาฏกรรมความรักขึ้นมา เช่น ภาพยนตร์ “1448 Love Among Us รักเราของใคร” (2557) ซึ่งเล่าเรื่องราวคู่รักหญิงรัก

หญิงที่แต่งงานกันและปรารถนาจะดูแลกันและกันไปจนวันสุดท้ายของชีวิต แต่เกิดโศกนาฏกรรมเพราะกฎหมายการสมรสไม่ครอบคลุมสิทธิของคู่รักเพศเดียวกัน

ขณะเดียวกันแรงหนุนเสริมจากกระแสวัฒนธรรมประชานิยมก็สร้างโอกาสจากการทำให้ “ความรัก” ถูกนำเข้าสู่อุตสาหกรรมสื่อ โดยเฉพาะในทศวรรษ 2550 เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์การสื่อสาร เกิดพื้นที่การสื่อสารดิจิทัลผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารออนไลน์ ทำให้เกิดพื้นที่การสื่อสารทางเลือกที่ไม่ถูกผูกขาดโดยสื่อกระแสหลัก นวนิยายรักของคู่รักเพศเดียวกันสำหรับวัยรุ่นกำลังได้รับความนิยมในอินเทอร์เน็ตโดยได้รับอิทธิพลจากอุตสาหกรรมวัฒนธรรมไอดอลเกาหลี ความบันเทิงในสื่อสิ่งพิมพ์เฟื่องฟูอย่างมาก มีการเปิดตัวนิตยสาร @tom act ในปี 2550 ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคของทอมดี้ มีการเปิดตัวสำนักพิมพ์สะพานช่วงเวลาไล่เลี่ยกันเพื่อนำเสนอนวนิยายความรักของคู่รักหญิงรักหญิง¹ ทั้งยังส่งเสริมกระเพื่อมไปถึงอุตสาหกรรมความบันเทิงกระแสหลัก ที่มีการนำเรื่องราวความรักที่สุขสมหวังของหญิงรักหญิงไปนำเสนอในรูปแบบของภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ เช่น ภาพยนตร์ “Yes or No อยากรัก ก็รักเลย” (2553) ภาพยนตร์ “THREE DAY TWO NIGHT สามวัน สองคืน รัก-เลิก-เลย” (2555) ละครซีรีส์ “คอนโด บาร์สต้า สถาปนิก” (2559)

สถานการณ์นี้สะท้อนบริบทที่พอเหมาะพอเจาะและการประสานผลประโยชน์ที่ล้นร้อย ความรักของหญิงรักหญิงถูกสถาปนาว่าเป็นความจริง และถูกส้าทับความชอบธรรมโดยอาศัยถ้อยแถลงที่ว่า “ความรักเป็นสิ่งสวยงาม” และ “ความรักไม่จำกัดเพศ” โดยได้รับแรงหนุนจากหลักเสรีนิยมและปัจเจกนิยม ความรักถูกอธิบายว่าเป็นภาวะแห่งอิสระเสรีของปัจเจก ดังที่คู่รักหญิงรักหญิงซึ่งจัดพิธีแต่งงานกันได้ให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนว่า “ทั้งสองคนรักกันและไม่แคร์ว่าสังคมจะมองว่าอย่างไร เพราะความรักเป็นเรื่องคนสองคน” (หนังสือพิมพ์ข่าวสด, 2555, 13 ธันวาคม) แนวคิดเรื่องความรักไม่จำกัดเพศได้ทำงานโดยการผ่อนคลายความตึงเครียด ลดความหวาดกลัว แสดงท่าทีที่เป็นมิตร และทำให้ตัวตนของคู่รักหญิงรักหญิงกล้าที่จะปรากฏตัวและยอมรับความรู้สึกของตนเอง รวมถึงออกมาแสดงให้เห็นเรื่องราวความรักที่เป็นไปได้คู่รักหญิงรักหญิง

การผนวกความรักและความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงเข้ากับนิยามความรักโรแมนติกตามบรรทัดฐานรัก

ต่างเพศแบบหญิงและชาย เป็นกลวิธีทำให้ความรักและความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงสามารถตั้งพื้นที่และดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกต่อต้านและกีดกันในพื้นที่ทางวาทกรรม โดยเฉพาะในสื่อบันเทิงคดี เช่น วรรณกรรม ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ อย่างไรก็ตาม กลวิธีดังกล่าวก็แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของอำนาจและความรู้ที่ต้องการควบคุมเพศของมนุษย์ให้อยู่ในบริบทที่อำนาจยอมรับได้ ดังเห็นได้ว่าความรักของหญิงรักหญิงที่สังคมรับรู้ มักจะจำกัดอยู่ภายใต้แนวคิดของเพศทวิลักษณ์ที่มองว่าแต่ละฝ่ายในความสัมพันธ์ จะต้องมีส่วนหนึ่งที่เป็นผู้ชาย และฝ่ายหนึ่งที่เป็นผู้หญิง สังคมมองไม่เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ของคู่รักหญิงรักหญิงในแบบอื่นที่อยู่นอกระบบของข้อตรงข้าม ยกตัวอย่างเช่นนวนิยาย “Yes...รักนี้ใช่เลย” (2547) เดิมทีเป็นนวนิยายที่วิพากษ์แนวคิดเพศทวิลักษณ์ โดยตัวละครคู่รักหญิงรักหญิงจะตั้งคำถามกับการที่ฝ่ายหนึ่งในความสัมพันธ์ถูกคาดหวังให้แสดงบทบาทความเป็นชายที่ต้องเข้มแข็ง แต่เมื่อนวนิยายดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำเป็นภาพยนตร์ “Yes or No อยากรัก ก็รักเลย” (2553) ประเด็นวิพากษ์เหล่านี้ก็ลบลายหายไป และตัวละครคู่รักหญิงรักหญิงถูกดัดแปลงให้เป็นตัวละครคู่รักทอมดี้ ที่ฝ่ายหนึ่งมีความเป็นชายและฝ่ายหนึ่งมีความเป็นหญิงที่ชัดเจน

ทั้งนี้ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าตลอดช่วงทศวรรษ 2550 ยังคงเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ความรักของหญิงรักหญิงซึ่งอยู่นอกระบบทอมดี้ ปรากฏตัวมากขึ้นในพื้นที่ทางวาทกรรมด้วยอิทธิพลจากการเติบโตของนวนิยาย “ยูริ” ในเว็บบอร์ดออนไลน์ เช่น เด็กดีดอทคอม ซึ่งปรากฏนวนิยายที่เล่าเรื่องความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงในลักษณะที่ปฏิเสธอัตลักษณ์ของทอมดี้จำนวนมาก และสร้างแรงกระเพื่อมทำให้ความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงที่อยู่นอกระบบของทอมและดี้ได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อมากขึ้น ดังเช่นในภาพยนตร์ “THREE DAY TWO NIGHT สามวัน สองคืน รัก-เลิก-เลย” (2555) ภาพยนตร์ “1448 Love among us รักเรา..ของใคร” (2557) ละครซีรีส์ “สงครามนางงาม ซีซั่น 1-2” (2557, 2559) “ฮอโรโมนวัยว้าวุ่น ซีซั่น 2-3” (2557, 2558) “คลับพรายเดย์ เดอะซีรีส์ ตอน รักล้ำเส้น” (2562) และ “ตอนรักที่ไม่มีใครรู้” (2563)

ความรักที่เลื่อนไหล : แนวโน้มของอนาคต

ก่อนหน้านี้นี้รูปแบบความสัมพันธ์ที่ไม่สอดคล้องกับการแสดงออกทางเพศมักจะถูกนำเสนอผ่านสื่อว่าเป็นสิ่งแปลก

¹ ปัจจุบันนิตยสาร @tomactz ได้เปิดตัวลงในปี 2560 ส่วนสำนักพิมพ์สะพานก็ประสบภาวะขาลงเช่นเดียวกับสิ่งพิมพ์อื่น ๆ แต่สิ่งพิมพ์เหล่านี้ก็ได้ปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล เช่น นิตยสาร @tomactz ปรับรูปแบบมาเป็นการสื่อสารผ่านเว็บไซต์แทน ในขณะที่สำนักพิมพ์สะพานก็อาศัยแพลตฟอร์มอีบุ๊ก (e-book) ในการจำหน่ายวรรณกรรมเกี่ยวกับความรักของหญิงรักหญิง

ประหลาดพิสดารที่เข้าใจไม่ได้ ดังปรากฏว่าหนังสือพิมพ์ซึ่งนำเสนอรูปแบบความสัมพันธ์นี้มักคำเชิงลบเป็นต้นว่า “แปลก” “แฉ” “พิสดาร” “มั่วเพศ” “ฮือฮา” เช่น “เสวนาเพศที่ 3 แรสนิยมพิสดาร หญิงยุคใหม่ชอบนอนกับเกย์” (เว็บไซต์ไทยโพสต์, 2548, 3 มิถุนายน) “การสลับไขว้ข้ามเพศกันสุดสุด” (หนังสือพิมพ์สยามรัฐ, 2554, 5 กรกฎาคม) กระทั่งวาทกรรม “รักไม่จำกัดเพศ” และ “ความรักเป็นสิ่งสวยงาม” เป็นเครื่องมือแรก ๆ ในการให้คุณค่าแก่แง่มุมเชิงสุนทริยภาพและความรู้สึกของปัจเจกที่ก้าวพ้นจากพันธนาการของหลักการและเหตุผล นอกจากนี้ การระบุดังถึงความรัก ยังเป็นกลวิธีของการใช้อำนาจโดยปัจเจกเพื่อให้ปัจเจกรอดพ้นจากการถูกตำหนิต่อว่าโดยสังคม โดยเป็นการตั้งเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศกลับเข้าสู่มิติของพื้นที่ส่วนตัว ทำให้ความสัมพันธ์ทางเพศเป็นเรื่องของบุคคลสองคนที่มีความรู้สึกต่อกัน ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น

ปัจจุบัน ท่ามกลางการเติบโตของสิทธิมนุษยชน และการแผ่อิทธิพลของทฤษฎีควิเอร์ซึ่งนำเสนอทวิภาคของความหลากหลายทางเพศในทศวรรษ 2560 ได้ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ที่เลื่อนไหลถูกสถาปนาว่าเป็นความจริงที่ว่า “รสนิยมทางเพศ ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางเพศเสมอไป” วาทกรรมนี้ทำให้บุคคลตระหนักและสำนึกถึงในภาวะเลื่อนไหลของตนเอง เกิดการปรากฏตัวของอัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางเพศ สิ่งเหล่านี้ยังเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทที่กลุ่มอาจารย์ซึ่งเคยเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของหญิงรักหญิงตั้งแต่ปี 2530 ได้ลดบทบาทลง และเกิดการก่อตั้งกลุ่มการเคลื่อนไหวด้านหญิงรักหญิงของคนรุ่นใหม่ เช่น กลุ่มแซกฟิคไพรด์ การเปลี่ยนผ่านจากคำว่า “หญิงรักหญิง” มาสู่คำว่า “แซฟฟิค” มีนัยเพื่อบ่งบอกว่าหญิงรักหญิงไม่จำเป็นต้องต้องเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงที่มีเพศกำเนิดหญิงเท่านั้น ความเป็นหญิงรักหญิงเป็นภาวะที่เปิดกว้าง ปราศจากกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และปรับเปลี่ยนได้ ไม่ได้ผูกติดกับนิยามที่ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีเพศสรีระหญิงเท่านั้น แต่ผู้ที่มีเพศสรีระชาย ก็สามารถเข้าสู่ความสัมพันธ์นี้ได้เช่นกัน ดังเห็นได้จากการปรากฏตัวของ “กะเทยเลสเบี้ยน” และ “เลสเบี้ยนข้ามเพศ”

การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นสัญญาณที่ว่าขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของหญิงรักหญิงในอนาคตนั้น จะไม่ใช่การเคลื่อนไหวที่เชื่อมั่นในความจริงของตัวตนทางเพศที่เป็นผู้หญิง แต่ตั้งคำถามถึงความจริงแท้เกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงรักหญิง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ควบคุมด้วยความรู้เรื่องการแบ่งแยกทางเพศ ซึ่งมักให้อำนาจแก่ตัวตนที่มีความเป็นหญิงและความเป็นชายตามความรู้เรื่องเพศของสังคม

เช่น หญิงรักหญิงที่มีเพศกำเนิดหญิง การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นการคลี่คลายความหมายใหม่ของการรักและความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงที่ไม่ยึดติดกับอวัยวะเพศของหญิงและชายอีกต่อไป

ทั้งนี้ ไม่อาจหักทักว่าทั้งสังคมได้เคลื่อนย้ายไปสู่ความเข้าใจในความเลื่อนไหลทางเพศแล้วโดยสิ้นเชิง ผลการศึกษาตั้งข้อสังเกตว่าความรู้เรื่องเพศตามระบบเพศทวิลักษณ์ยังคงมีอิทธิพลและดำรงอยู่ในพื้นที่ทางวาทกรรม ดังปรากฏให้เห็นว่าสื่อข่าวบางแห่ง ยังคงนิยามและผูกโยงอัตลักษณ์ทางเพศของบุคคลอื่นโดยอ้างอิงกับสรีระเพศกำเนิด เช่น การใช้คำเรียกว่า “สาวหล่อ” “สาวทอม” นอกจากนั้น ในภาวะที่ดูเหมือนว่าสังคมได้เปิดกว้างและผ่อนคลายแรงกดดันต่อคู่รักเพศเดียวกันแล้วก็ตาม แต่การดำรงอยู่ของคู่รักเพศเดียวกันมักจะต้องอาศัยการอ้างอิงกับระบบคุณค่า และมาตรฐานอื่น ๆ ในสังคม เช่น ค่านิยมความงาม การยกย่องบุคคลที่มีความสามารถ เพื่อให้ได้รับการยอมรับในสังคม โดยบุคคลเองก็สมัครใจที่จะหลอมรวมบรรทัดฐานเข้ามาไว้ในเรือนร่างและสำนึกของตนเอง เช่น การดูแลสุขภาพ รูปร่างหน้าตาตนเอง การทำตนให้เป็นคนดี มีทักษะและความสามารถ การผูกตึงระบบคุณค่าของสังคมเข้ากับตัวตนทางเพศของบุคคลนี้ ยังสะท้อนกลไกของอำนาจที่ทำงานในระดับซึ่งแฝงฝังตัวมันเองเข้าไปในเรือนร่าง และการตระหนักรับรู้ตัวเองของอัตบุคคล

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้แกะรอยวาทกรรมว่าด้วยความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ซึ่งปรากฏในสายธารประวัติศาสตร์ของสื่อไทย ตลอดระหว่างปี พ.ศ.2539-2563 โดยหุ้มนัยสำคัญเริ่มต้นในปลายปี 2539 เมื่อความกังวลเกี่ยวกับ “พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ” ทำให้พื้นที่การสื่อสารส่วนใหญ่ยังคงมองความรักและความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้รักเพศเดียวในลักษณะที่เป็นปฏิกิริยาต่อสังคม ดังกรณีสถาบันราชภัฏได้ออกกฎหมาย “ผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ” เข้าเรียนครู อย่างไรก็ตาม ความตึงเครียดเหล่านี้ได้เปิดทางให้กลุ่มอาจารย์ สถาปนาเป็นกลุ่มการเคลื่อนไหวเพื่ออัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงที่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นและทำงานร่วมกับเครือข่ายด้านเพศเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงขณะเดียวกัน ท่ามกลางบริบททางการเมืองไทยซึ่งมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับพุทธศักราช 2540 หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนได้กลายเป็นเครื่องมือที่กลุ่มอาจารย์ใช้สร้างกระแสกดดันในสังคมวงกว้าง สอดรับกับบริบททั่วโลกที่เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของผู้รักเพศเดียวกัน โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวเพื่อ

รับรองสิทธิในการสมรสระหว่างคู่รักเพศเดียวกัน ประกอบกับแรงหนุนเสริมจากกระแสวัฒนธรรมประชานิยมและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์การสื่อสารก็สร้างโอกาสทำให้ “ความรัก” ถูกนำเข้าสู่อุตสาหกรรมสื่อ ความรักของหญิงรักหญิงถูกส้าทับความชอบธรรมโดยอาศัยถ้อยแถลงที่ว่า “ความรักเป็นสิ่งสวยงาม” ไม่ต่างไปจากความรักของหญิงและชาย จนกระทั่งทศวรรษ 2560 การแผ่อิทธิพลของทฤษฎีควิเอร์ซึ่งนำเสนอวาทวิทยาแห่งความหลากหลายทางเพศ สังคมเริ่มถกเถียงเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ที่เลื่อนไหล เกิดแนวคิดที่ว่า “รสนิยมทางเพศ ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางเพศเสมอไป” อันนำไปสู่การคลี่คลายความหมายใหม่ของความรักและความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงที่ไม่ยึดติดกับอวัยวะเพศอีกต่อไป

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิง เต็มไปด้วยร่องรอยของการปะทะช่วงชิงระหว่างอำนาจ ความรู้และวาทกรรมต่าง ๆ โดยเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง คือกรอบความคิดเรื่อง “เพศทวิลักษณ์” ที่กำหนดให้เพศมีเพียงสองเพศ ได้แก่ เพศหญิง และเพศชาย และ “บรรทัดฐานรักต่างเพศ” ที่กำหนดให้ความสัมพันธ์ทางเพศมีได้เพียงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อมุ่งสืบทอดเผ่าพันธุ์เท่านั้น ขณะเดียวกัน เงื่อนไขของ “ปิตาธิปไตย” ก็ให้อำนาจผู้ชายในการกำหนดบทบาทของผู้หญิงให้มีสถานะเป็นเมียและแม่สำหรับผู้ชายเท่านั้น กรอบคิดเหล่านี้นำไปสู่ “ความเกลียดชังคนรักเพศเดียวกัน” และกลายเป็นสถาบันจนกลายเป็นโครงสร้างที่แข็งแกร่งโดยสถาบันครอบครัว ศาสนา การศึกษา กฎหมาย และสื่อมวลชน คอยสอดส่องควบคุมเผ่าระวางร่างของผู้หญิงไม่ให้ผิดแผกไปจากครรลองเหล่านี้

การวิเคราะห์วาทกรรมทำให้เห็นกลวิธีสำคัญของอำนาจ คือการกำหนดคุณค่าให้แก่ความสัมพันธ์ของคู่รักหญิงรักหญิงในลักษณะที่ต่ำต้อยด้อยค่ากว่าความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง ในทางกลับกัน กลไกของความรู้และอำนาจที่กระทำต่อหญิงรักหญิง ก็ทำให้หญิงรักหญิงตระหนักในตัวตนของตนเอง จนก่อตัวเป็นองค์ประฐานที่ตระหนักรู้ในตัวเองและแสวงหาเครื่องมือทางวาทกรรมในพื้นที่สังคมการเมือง จนทำให้ความรักที่สวยงามและสมหวังของคู่รักหญิงรักหญิง สามารถสถาปนาว่าเป็นความจริงได้ด้วยเช่นกัน โดยใช้วาทกรรมที่แสดงให้เห็นว่าความรักของคู่รักหญิงรักหญิงนั้นเป็นชีวิตส่วนตัวของปัจเจก เกิดจากเสรีภาพในทางเลือก

การเกิดขึ้นของตัวตนที่เชื่อว่ามีเสรีภาพ ได้สะท้อนให้เห็นกลไกอันแยบยลของอำนาจและความรู้ที่ไม่ได้ทำงานโดยการต่อต้านหรือใช้ความรุนแรงทางตรง หากแต่เป็นการใช้อำนาจที่ลวงให้เชื่อว่ามีเสรีภาพ อคติ และการกีดกันคนรักเพศเดียวกันอีกแล้ว การผนวกตัวเองกับเรื่องเล่าความรักอันสูงส่งที่เกิดจากเสรีภาพในการเลือกสะท้อนการอาศัยระบบคุณค่าของแนวคิดสมัยใหม่ เพื่อต่อรองพื้นที่ให้คู่รักหญิงรักหญิงยังคงดำรงตัวตนอยู่ได้เพื่อจะได้ไม่ถูกสังคมเกลียดชัง สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานยืนยันว่ายังคงมีอำนาจที่กระทำอยู่ เนื่องจากในความเป็นจริงแล้ว คุณค่าของความรักดังกล่าวยังคงมีขอบเขตจำกัด ต้องอยู่ในร่องในรอยที่สังคมยอมรับได้ ไม่เพียงเท่านั้น ความรักโรแมนติกคืออีกโฉมหน้าของบรรทัดฐานรักต่างเพศแบบปิตาธิปไตย ดังนั้นการที่คู่รักหญิงรักหญิงผนวกตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของความรักโรแมนติกแบบหญิงชาย จึงนำไปสู่ความคาดหวังในการแสดงบทบาทของอีกฝ่ายให้เป็นไปตามบรรทัดฐานรักต่างเพศ ท้ายที่สุดแล้ว การถูกยึดเยียดความเป็นชาย-หญิงทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกและขาดการเห็นคุณค่าในตัวเอง ไปจนถึงรังเกียจตนเอง เช่น ผิดหวังที่ตนเองไม่สามารถทำให้คนรักมีลูกได้ ไม่สามารถทำให้คนรักมีความสุขทางเพศแบบชายหญิงได้ ตลอดจนรู้สึกหวาดหวั่นไม่ไว้วางใจคนรัก

การเกิดขึ้นของแนวคิดหลังสมัยใหม่ในแวดวงวิชาการตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นการย้อนกลับไปยังคำถามต่อแนวคิดที่เกิดจากภาวะสมัยใหม่ และได้กลายเป็นเครื่องมือทางความรู้ที่ใช้ในการต่อสู้ทางวาทกรรมนำไปสู่การถอดรื้อวาทวิทยาแบบชั่วคราวข้าม หญิงรักหญิงไม่จำเป็นต้องสวมบทบาทความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ตายตัว และไม่จำเป็นต้องนิยามตนเองด้วยอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง รวมถึงไม่จำเป็นต้องผนวกตนเองเข้ากับคุณค่าของรักโรแมนติกอย่างชายหญิง ขณะเดียวกัน ภาวะเลื่อนไหลที่ไม่แน่นอน ยังนำไปสู่การนิยามภาวะใหม่ของความรักดังที่สังคมได้เห็นคู่รักเกย์และทอม คู่รักทอมกับทอม คู่รักเลสเบี้ยนที่อยู่นอกกรอบทอม-ดี้ ไปจนถึงคู่รักผู้หญิงข้ามเพศที่รักกัน

การไขมโนทัศน์ของมิเชล ฟูโกต์ในการวิเคราะห์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถเห็นอีกแง่มุมของอำนาจ อำนาจไม่ได้มีแต่ด้านของความรุนแรงหรือแง่มุมเชิงนิเสธเท่านั้น แต่อำนาจได้สร้างวาทกรรมขึ้นมาเพื่อก่อรูปด้วยความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงรักหญิงเป็นวัตถุของอำนาจ อำนาจสืบทอดตัวมันเองไม่ใช่ด้วยการปฏิเสธหรือกำจัดทิ้ง แต่ด้วยการแผ่แผ่หลอมรวมบรรทัดฐานรักต่างเพศลงไปในความสัมพันธ์ของคู่รักหญิงรักหญิง เพื่อให้อัตลักษณ์ทางเพศ

ของหญิงรักหญิงถูกผนวกเข้ามาได้ร่มเงาของอำนาจ และเป็นหลักฐานรูปธรรมของอำนาจ นอกจากนี้ ถึงแม้ว่าในพื้นที่ของวาทกรรมจะแสดงให้เห็นการที่คู่รักหญิงรักหญิงพยายามธำรงตัวตนความสัมพันธ์ของตนเองภายใต้แรงกดดันจากการครอบงำและบรรทัดฐานในสังคม แต่การดำรงอยู่นี้ก็ไม่อาจหลุดพ้นจากอำนาจได้ อำนาจอาจไม่ได้ใช้ความรุนแรงทางตรงเพื่อลงทัณฑ์ แต่เป็นการล่อลวงทำให้หลงเชื่อว่าสังคมเปิดกว้างต่อหญิงรักหญิงแล้ว ดังที่แม้ว่าจะไม่มีกฎหมายเอาผิดความสัมพันธ์ของคู่รักหญิงรักหญิง แต่รัฐมีแผนต่อสิทธิพลเมืองในชีวิตคู่ของหญิงรักหญิง

อย่างไรก็ตาม การใช้แนวคิดของฟูโกต์ในบริบทสังคมไทยนั้นยังมีข้อจำกัดบางประการ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าฟูโกต์เสนอแนวคิดเรื่องอำนาจ ในบริบทตะวันตกที่นับถือศาสนาคริสต์ สังคมจึงมีกลไกการสารภาพที่ทำให้เรื่องเพศกลายเป็นวาทกรรมในสังคมได้ แต่สังคมไทย ไม่ได้มีกลไกสารภาพที่เปิดให้บุคคลได้ทบทวนตัวตนทางเพศของตนเอง ประกอบกับสังคมไทยมีความอะลุ่มอล่วยในเรื่องเพศ เพศไม่ได้ถูกหยิบยกเป็นประเด็นสาธารณะ เพศจึงเป็นประเด็นคลุมเครือที่ถูกเก็บกักในพื้นที่การสื่อสารแบบส่วนตัว อีกทั้งจารีตปิตุธิปไตยของสังคมไทยยังให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์สาธารณะที่มักจะเข้มงวดกับภาพลักษณ์ของผู้หญิง พื้นที่การสื่อสารสาธารณะในสังคมจึงไม่ได้มีที่ทางสำหรับวาทกรรมเรื่องเพศของผู้หญิง ดังนั้นแนวคิดเรื่องฟูโกต์ที่กล่าวถึงแง่มุมของอำนาจในการสร้างสรรค์วาทกรรม จึงอาจจะมีข้อจำกัดในการอธิบายสังคมไทยในบริบทนี้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตจากผลการวิจัยว่าวาทกรรมว่าด้วยความรักความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงในสังคมไทย มีพลวัตคู่ขนานไปกับการเปลี่ยนภูมิทัศน์ของสื่อไทย โดยพบว่าแรกเริ่มเดิมทีนั้น วาทกรรมที่ก่อร่างอดีตและความเกลียดชังมักมาจากสื่อข่าวกระแสหลัก สะท้อนถึงการผูกขาดพื้นที่การสื่อสารในมือของสื่อมืออาชีพ ซึ่งองค์กรข่าวมืออาชีพมักทำงานภายใต้หลักการคุณค่าข่าว (news value) ที่นักข่าวใช้เพื่อกำหนดว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรเป็นข่าว โดยความสัมพันธ์ทางเพศนอกขนบอย่างหญิงรักหญิงถูกนำเสนอและตอกย้ำในแง่ที่สอดคล้องกับหลักคุณค่าข่าวในด้านความแปลกประหลาดหรือผิดปกติ จนกระทั่งการเติบโตของแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม หรือประชาธิปไตยทางการสื่อสาร ในบริบทการเคลื่อนไหวปฏิรูปสื่อไทยช่วงปี พ.ศ. 2530-2540 ได้มอบโอกาสให้เกิดพื้นที่การสื่อสารทางเลือกจากชายขอบ จนนำไปสู่การก่อร่างตัวตนและกลุ่มทางสังคมของหญิงรักหญิงได้ในที่สุด ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมีการเปลี่ยนภูมิทัศน์สื่อสู่เทคโนโลยีการสื่อสารแบบดิจิทัล

ก็ยิ่งทำให้การขับเคลื่อนทางวาทกรรมมีลักษณะที่เริ่มสมมาตรมากขึ้น ผู้วิจัยยังพบอีกด้วยว่าการแผ่ขยายวาทกรรมในสื่อจินตนาการ อย่างเช่น ละครโทรทัศน์ ละครซีรีส์ ภาพยนตร์ และนวนิยาย ยังเป็นอีกสมรภูมิที่ทำให้ความรักของหญิงรักหญิงกลายเป็นเรื่องที่สามารคิดได้หรือเป็นไปได้ ด้วยคุณลักษณะของสื่อที่มุ่งเน้นความเป็นปัจเจกและมีตัวตนของปัจเจก ช่วงเวลาสำคัญของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์สื่อในสังคมไทยนี้เอง ที่ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดเรื่องอำนาจและวาทกรรมของฟูโกต์สามารถนำมาใช้อธิบายการก่อรูปของวาทกรรมและการอำพรางตัวของอำนาจได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อนักสื่อสาร ผู้ผลิตสื่อ และผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อมวลชน ในการผลิตเนื้อหาการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในว่าควรมีการสร้างสรรคเนื้อหาสื่อโดยตระหนักและรู้เท่าทันโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ทั้งโครงสร้างปิตาธิปไตย บรรทัดฐานรักต่างเพศ ความเกลียดชังการรักเพศเดียวกัน และกรอบคิดแบบเพศวิลักษณ์ โดยไม่ผลิตซ้ำโครงสร้างดังกล่าว และไม่สร้างความชอบธรรมให้แก่ความรุนแรง โดยการระมัดระวังการผลิตซ้ำภาพเหมารวมในแง่ลบ การตีตรา และการเกลียดชังต่อความรักและความสัมพันธ์ของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ไม่ตอกย้ำความคิดที่ว่าความรักของหญิงรักหญิงความสัมพันธ์ที่ผิดปกติ แปลกประหลาด ไม่มีอยู่จริง หรือหากจำเป็นต้องมีการนำเสนอ ก็ควรเปิดพื้นที่ให้วาทกรรมอีกด้านหนึ่งได้เข้ามาตอบโต้และวิพากษ์วิจารณ์ด้วย ขณะเดียวกัน ควรมีการเสริมพลังด้วยการสร้างสรรค์เนื้อหาแนวใหม่ นำเสนอความรักและความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในบทบาทใหม่ ๆ ด้วยแง่มุมที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้สังคมเกิดความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกัน โดยไม่ยึดติดกับภาพตัวแทนที่หยุดนิ่งของความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิง นอกจากนี้ควรมีการเตรียมพื้นที่ของสื่อมวลชนและสังคมให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยที่จะโอบล้อมความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้ผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงเกิดความรู้สึกปลอดภัยที่จะก้าวออกมาจากที่หลบซ่อนโดยไม่บีบบังคับ และมีการขยายประเด็นอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงในมิติที่หลากหลายมากขึ้น

ท้ายที่สุดแล้ว แม้ผู้วิจัยพยายามที่จะศึกษาพื้นที่ของวาทกรรมอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิงอย่างครอบคลุมในสื่อที่หลากหลายและมีขอบเขตของช่วงเวลา

ค่อนข้างกว้าง แต่การที่งานวิจัยมุ่งเน้นเฉพาะตัวบทของการสื่อสาร อาจทำให้ผลของการวิจัยขาดแง่มุมที่ประสบการณ์ การตีความ และการตอบสนองของผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศ ของหญิงรักหญิงที่ได้รับผลกระทบต่อนโยบายในสื่อ นั้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะถึงการศึกษาในอนาคต ควรอาศัยแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (oral history) ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มุ่งสร้างการ

มีส่วนร่วม เปิดพื้นที่รับฟังความคิดเห็นและสร้างบทสนทนา แลกเปลี่ยนร่วมกับผู้มีอัตลักษณ์ทางเพศของหญิงรักหญิง ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อ นักวิชาการด้านสื่อและการสื่อสาร รวมถึงนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิของหญิงรักหญิงและด้านสิทธิ ของความหลากหลายทางเพศ โดยมีเป้าหมายให้ร่วมถอด บทเรียนเกี่ยวกับบทบาทของสื่อในประวัติศาสตร์ และสร้าง กลไกทางการสื่อสารร่วมกันสำหรับอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กันตพงศ์ เชี่ยวพิมลพร. (2564). GMM เซนเซอร์ผู้หญิงจับ กันออก เพราะเหตุผล ‘ผิดต่อ ศีลธรรมอันดี’ สูการ ตั้งคำถามต่อซีรีส์เรื่องว่าหญิงจับหญิงไม่ดียังไง? พอเป็นฉากชายจูบชาย ตบ-จูบ ช่มชู้ กลั๊บฉาย ได้ปกติ. สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://spectrumth.com/13499/>.

จางหยิ่ง และ จันท์สุตา ไชยประเสริฐ. (2566). วาทกรรม หญิงรักหญิงในละครโทรทัศน์เรื่อง รากแก้ว : อำนาจ การกดทับของผู้หญิงด้วยกัน. ใน รายงานการประชุม หาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 14 (น. 440-451). สงขลา:มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

จริยวรรณ จันท์แดง ณรัตน์ สมสวัสดิ์ และสุภาพพร ภาณิต. (2545). ความรุนแรงต่อหญิงรักหญิง : ความผิดปกติของจิต หรือทางเลือกที่เสรีของคนรัก เพศเดียวกัน. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ระหว่างวันที่ 27-29 มีนาคม 2545. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, กรุงเทพฯ: ศูนย์ มานุษยวิทยาสิรินธร.

ทีมข่าวข่าวสด. (2555). แห้วหัวฤกษ์สวญบุชราหุ12 12 12. ข่าวสด, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

ทีมข่าวคมชัดลึก. (2547). “เดียร์” แยกทาง “อลิส” รับ ไม่ได้ ภาพ “เลสเบี้ยน”. คมชัดลึก, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

ทีมข่าวเดลินิวส์. (2548). ผู้ชายไม่รักดี! ‘เมียง’ คงทอม แก่เหงา. เดลินิวส์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

ทีมข่าวไทยพีบีเอส. (2563). โซเชียลเดือด หลัง ครม. ไฟเขียวร่าง “พ.ร.บ.คู่ชีวิต”. ไทยพีบีเอส, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://news.thaibps.or.th/content/294382>.

ทีมข่าวไทยรัฐออนไลน์. (2555). เทรนด์ใหม่ 2012 หญิง+หญิง = ดึงครองเมือง...!. ไทยรัฐออนไลน์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

ทีมข่าวบางกอกทูเดย์. (2553). คอลัมน์คนบันเทิงพันธุ์เสือ : สุนรัตน์ วัฒนาเศลารัตน์ จับเสือมือเปล่า. บางกอกทูเดย์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

ทีมข่าวบ้านเมืองออนไลน์. (2562). อือฮา! สาวหล่อ กาศสินธุ์หอบเงิน 3 แสน แต่งสาวอุดร. บ้านเมืองออนไลน์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

ทีมข่าวบ้านเมืองออนไลน์. (2563). อือฮา! สาวหล่อจัดเต็ม สินสอด 10 หมื่น ทอง 10 บาท ยกขบวนขันหมาก ขอวิวาห์แฟนสาว. บ้านเมืองออนไลน์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.

เอกสารอ้างอิง

- ทีมข่าวผู้จัดการรายวัน 360 องศา. (2552). **หญิงคบหญิง เสียงดังเริ่มบรรเลง**. ผู้จัดการรายวัน 360 องศา, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.
- ทีมข่าวเดลินิวส์. (2564). **ดราม่าซีรีส์ดัง! ถูกตัดฉาก ‘หญิงจูบกัน’ อ้างผิดศีลธรรม**. เดลินิวส์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.dailynews.co.th/entertainment/823166>.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2557). **อำนาจกับการขบถ**. ใน จอร์จ ออร์เวลล์. (2557). **หนึ่ง-เก้า-แปด-สี่ = 1984** (หน้า 401-430). กรุงเทพฯ: สมมติ.
- ธนายุทธ ฐาปกรณ์ธยา. (2565). **ทัศนคติด้านความหลากหลายและความเท่าเทียมทางเพศของผู้ผลิตและผู้รับชมสื่อซีรีส์วาย เรื่อง คินน์พอร์ช เดอะซีรีส์ (KinnPorsche The Series) (ปริญญานิพนธ์ มหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- นฤพนธ์ ดัชนีวิเศษ. (2560). **เพศในเขาวงกต: แนวคิดทฤษฎีเพศในวัฒนธรรมบริโภค**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- นัฐพงษ์ สัมมาวงศ์ และปริยาภรณ์ เจริญบุตร. (2565). **The Danish Girl การศึกษาเรื่องการเปิดเผยอัตลักษณ์ทางเพศ**. วารสารวิชาการนวัตกรรมการสื่อสารสังคม. 10(1), 153-167
- ปณต สิริจิตราภรณ์. (2566). **ความรุนแรงบนฐานเพศสภาพในซีรีส์วาย**. วารสารนิติศาสตร์ปริทัศน์. 27(3), 64-78.
- ผกา สัตยธรรม. (2516). **การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ให้การยอมรับเลี้ยงดู ของบุคคลที่รักร่วมเพศกับบุคคลปกติ**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยา คณะครุศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมโภชน์ สุขวัฒนา. (2516). **การรักษาผู้ป่วยรักร่วมเพศ**. วารสารจิตวิทยาคลินิก. 18(2), 119-136.
- สุมาลี โตทอง. (2549). **การให้ความหมายและการต่อรองในชีวิตคู่ของหญิงรักหญิง** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุไลพร ชลวิไล. (2555). **รักสองเพศของผู้หญิง : ความปรารถนา ความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์** (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุไลพร ชลวิไล. (2562). **เพศแห่งสยาม ประวัติศาสตร์ความหลากหลายทางเพศ**. กรุงเทพฯ: สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ.
- วิภาวดี. (2547). **คอลัมน์บันเทิงฟรีสไตล์ : “ถึงลูกถึงมัม”**. เดลินิวส์, สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.iqnewscenter.com/>.
- อาทิตยา อาษา. (2562). **ครอบครัวควียอร์: พหุอัตลักษณ์ ความสัมพันธ์ และยุทธศาสตร์ ครอบครัวเลสเบี้ยน ชนชั้นแรงงาน**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Butler, J. (1990). **Gender Trouble**. London: Routledge.
- Butler, J. (1993). **Bodies That Matter**. London: Routledge.
- Dewey, C. (2015). **More than 26 million people have changed their Facebook picture to a rainbow flag. Here’s why that matters**. *Washington Post*. Retrieved February 20, 2021, from <https://www.washingtonpost.com/news/theintersect/wp/2015/06/29/more-than-26-million-people-have-changed-theirfacebook-picture-to-a-rainbow-flag-heres-why-that-matters/>

เอกสารอ้างอิง

- Drescher, J. (2015). Out of DSM: Depathologizing Homosexuality. **Behavioral Sciences**. 5(4), 565-575.
- Enteen, J. (2007). Lesbian Studies in Thailand. **Lesbian Studies in Thailand**. 11(3-4), 255-263.
- Faderman, L. (1991). **Odd Girls and Twilight Lovers: A History of Lesbian Life in Twentieth Century America**. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (1972). **The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language**. New York, NY: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1977). **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**. London: Vintage Books.
- Foucault, M. (1978). **The History of Sexuality Volume 1: An Introduction**. NY: Pantheon.
- Griffin, P., D'Errico, K. H., Harro, B., & Schiff, T. (2007). Heterosexism Curriculum Design. In M. Adams, L. A. Bell, & P. Griffin (Eds.). **Teaching for diversity and social justice** (pp. 195-218). London: Routledge.
- Jackson, P. A. (2011). **Queer Bangkok: 21st Century Markets, Media and Rights**. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Jenkins, A. (2019). Power to the People: The Stonewall Revolution. **QED: A Journal in GLBTQ Worldmaking**. 6(2), 63-68.
- Keats, T. (2016). Lesbophobia as a Barrier to Women in Coaching. **Taboo: The Journal of Culture and Education**. 15(1), 79-92.
- Lavie, H. (2021). Being a Jewish lesbian in Berlin: Belonging and Solidarity During the Weimar Era and the Third Reich. In A. Kraß, M. Sluhovsky, & Y. Yonay (Eds.). **Queer Jewish lives between Central Europe and Mandatory Palestine**. (pp. 77-96). Bielefeld: transcript Verlag.
- NBC News. (2015). **'Love Is Love,' Obama Says After High Court Legalizes Same-Sex Marriage**. Retrieved February 20, 2021, from <https://www.nbcnews.com/news/nbcblk/love-love-obama-says-after-high-court-legalizes-same-sex-n382551>
- O'Hare, T., Williams, C.L. & Ezoviski, A. (1996). "A. Fear of AIDS and homophobia: implications for direct practice and advocacy", **Soc Work**. 41(1), 51-8.
- Sinnott, M. (2011). The Language of Rights, Deviance, and Pleasure: Organizational Responses to Discourses of Same-Sex Sexuality and Transgenderism in Thailand. In P. A. Jackson (Ed.). **Queer Bangkok: 21st century markets, media, and rights** (pp. 205-228). Chiang Mai: Silkworm Books.
- Tamagne, F. (2006). **A History of Homosexuality in Europe, Berlin, London, Paris 1919-1939**. New York, NY: Algora.
- The Diana Foundation. (2024). **History of The Diana Foundation**. Retrieved September 23, 2024, from <https://thedianafoundation.org/page/history-of-the-diana-foundation>
- Whisnant, C. J. (2016). **Queer Identities and Politics in Germany: A History 1880-1945**. NY: Harrington Park Press.
- Warner, M. (1993). **Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory**. Minneapolis: University of Minnesota.
- Warner, M. (1998). **The Trouble with Normal**. New York, NY: Free Press.